

סקר אמנות הקיר בישראל

מיפוי ותיעוד אמנות הקיר במסגרת תכנית מורשת

דוח מסכם

העמלים, מאיר שטיינגלד, קיבוץ אילון,
באדיבות שי פרקש

אברהם אופק, שיבת ציון, בית הדואר המרכזי, ירושלים
ויקיפדיה

יד בן־צבי, ירושלים | אוקטובר 2014

עריכת הסקר | ד"ר נירית שלוכליפא, חן ברנט

ציורי קיר בזיקה למורשת הלאומית

אמנות הקיר היא חלק מנוף הארץ. היצירות: בציור, בתבליט, בפסיפס ועוד, קבועות על קירות מבני ציבור: פנים וחוץ. מבני תרבות, מבני דת, בתי מלון ובתים פרטיים מעוטרים בדגמים מופשטים או פיגורטיביים. במערכי ציור בעלי משמעות היסטורית, חברתית, לאומית ודתית. מטרת הסקר היתה קיבוץ וארגון שפע יצירות הקיר המצויות כיום בישראל (שחלקן על סף הרס ושכחה) תחת קורת גג אחת, במאגר מידע ראשוני. מסד הנתונים שנאסף מאפשר לגבש הצעות לתוכנית ארוכת טווח לתיעוד, לקטלוג ולשימור אמנות זאת שהיא ביטוי חזותי ותרבותי משמעותי במורשת ההיסטורית של מדינת ישראל.

בצלאל שץ, אורחן קרוואן, אבו גוש 1952

בשנים 2013-2014 נערך ביד בן-צבי ביוזמת אגף מורשת של משרד ראש הממשלה ובשיתוף המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, סקר ראשון מסוגו של אמנות הקיר. זהו סקר מניפה שמטרתו להביא בפני אגף מורשת מדגם מייצג מתוך אלפי יצירות קיר, אשר נוצרו בסגנונות שונים ובטכניקות מגוונות, מאז המאה ה־19 ועד ימינו, על קירות מבני ציבור ובבתים פרטיים ברחבי הארץ. מטרת האיסוף היא ליצור מאגר מידע כולל המכיל את כל המידע הבסיסי בנושא זה. לצורך הסקר נבנתה מערכת מידע ראשונית וארעית, שעתידה להיכלל במערכת רשמית ומקצועית, וכן לקבוע קריטריונים מחייבים לתיעוד אמנות הקיר ושימורה. הסקר נעשה בשיתוף ציבור במסגרת התוכנית להעצמת המורשת הלאומית מטעם משרד ראש הממשלה ויצר עניין רב בציבור ובתקשורת.

אמנות הקיר - תבנית נוף מולדת

בדומה לאתרים הארכיאולוגיים הפזורים בארץ, שהם סימן היכר ומאפיין לעושר הריבוד התרבותי של הארץ בימי קדם, כך גם ציורי הקיר: התבליטים והעיטורים - היו לסימן ההיכר של היישוב בארץ בעת החדשה. על קירות מבני ציבור, פנים וחוץ - מוטבעות, מצוירות או חרוטות אלפי יצירות אמנות. מקצתן נעשו בידי אמנים ידועי שם ואחרות כביטוי עממי בידי אמנים מקומיים ואמנים לעת מצוא. אלפי היצירות מרכיבות מארג שטרם נסקר או נחקר, המבטא את תולדות ההתיישבות החדשה בארץ ואת מורשתה התרבותית.

על הפרסקו הראשון ביישוב כתב חוקר העלייה השנייה מוקי צור: "כשהגיע זלמן רובשוב, הוא זלמן שז"ר, לביקור בארץ ישראל ב־1911, הוא הצליח לפגוש אנשים צעירים שעיצבו מאוחר יותר את החברה

היישובית והטביעו עליה את חותמם המיוחד. הוא פגש ברחל המשוררת, בברל כצנלסון ובאנשי פועלי ציון, חברי מפלגתו שעלו מן הגולה. כך הגיע גם לגג של אירה יאן והקומונה, הגג של ירושלים החדשה. עם אירה יאן יחד הוא יצא לסיור בצפון הארץ. חברי פועלי ציון היו ממתיישי מרחביה, החווה החקלאית של ההסתדרות הציונית בעמק יזרעאל. לידים של האורחים זו הייתה החווה שהגשימה את האתוס הפועלי, את העוני והגאווה, את הציוריות וההתאפקות

של אנשי השומר. משהגיעו זלמן שז"ר ואירה יאן למרחביה הפועלים היו בשדה והחצר ריקה. הם נכנסו לחדר האוכל. התקרה הייתה שחורה מעשן ופיח. אירה יאן הוציאה מכיסה גיר והחלה מציירת בתקרה המפויחת. האם אפשר לראות ביצירתה זו מעין טיוטה לפרסקו התיישבותי ראשון? כשהגיעו הפועלים מן השדה הם ראו את היצירה אמנותית המיוחדת מתנוססת על התקרה. הם פרצו בריקוד סוער. לפי העדויות היא ציירה על התקרה את מי שהיה חסר בנוף האנושי בחווה: זקן וילד."

ציור הקיר מחייב מרחב והשקעה מסוימת, וכמובן את אישור בעלי הנכס - כל אלה עושים אותו, בין אם מדובר בקירות החיצוניים של הבית ובין אם בפנים - לחלק מהמרחב הציבורי ולמבטא של תפיסות הקהילה או הארגון. מרבית ציורי הקיר נמצאים בשטחי הציבור: בתי עם, חדרי אוכל, מוסדות ציבוריים, חברות, מבנים ממשלתיים ועוד.

תולדות ציורי הקיר בארץ בעת החדשה מוצאות ביטוי בעיטור בתי כנסת ובעיטורים במוסדות הציבור בעיקר בהתיישבות העובדת. בשנות החמישים, לאחר קום המדינה החל שגשוג חסר תקדים בעיטור שחזר לחומרי הארץ וניסה לחקות את קדמוניותה: פסיפס, קרמיקה ועוד. מתקופה זו קיימות עשרות יצירות שרק חלקן ידוע ומרביתן לא תועדו באופן מסודר.

שימור ציור הקיר בבית הכנסת עדס בירושלים, מיזם של אגף מורשת, משרד רה"מ

בשנים האחרונות פועל המשמר, שי פרקש, מייסד חברת 'תכלת' לאיתור ולשימור ציורי הקיר הביתיים: אלה בעיקר הם ציורים אופנתיים הנעשים בשבלונות ומהווים קבוצה שנפרדת, שתזכר, אך אינה במוקד סקר זה.

לציור הקיר הייתה עדנה לאחרונה. עידוד ציבורי גדול לתחום נעשה בעקבות מיזם ציורי הקיר של עיריית ירושלים עם סדנת "עיר היצירה" מצרפת. מעניינת תפיסתם הייחודית של האמנים המצביעים על מקורות עמוקים לעבודתם בשחר ההיסטוריה: "אני צייר קיר, אני צאצאם של ציירי המערות של לסקו, של שוה" אומר ז'לבר קודן, ממנהלי הסדנה, "לא תוכל לדעת מי אני מתוך הציורים שלי, אפילו לא איך קוראים לי. כמו הציירים הבושמנים, המקסיקאים, האפריקנים, אני מנסה לעצור רגע של זמן ושל מקום ולשים אותו על הקיר". איננו אמנים, מדגישים חברי הסדנה, אם אנשים רואים בעבודתנו אמנות גבוהה, הרי שנכשלנו. אמנות ציור הקיר היא זו הנשקפת מעיני האנשים שחולפים מולה, עוצרים לרגע בשגרת יומם, מתבוננים בה. הציור צריך לייצג מציאות כפי שציורי האדם הקדמון ייצגו את המציאות היומיומית של שוכני המערות. מציאות עם תקווה: לציד, לחום המדורה, להישרדות. כך גם ציורי הקיר צריכים לשקף את עולמה של הקהילה ולהציג אופק בר השגה.

גם עבודותיו המוקדמות יותר של האמן רמי המאירי ואמנות הגרפיטי שזוכה להכרה בעולם כאמנות שוליים המתקיימת לצד האמנות התקנית - הביאו לגל חדש ונוסף של עניין. עם זאת, בעשרות מבני ציבור צפונות היצירות והסקר הציב לראשונה קביעת אמות מבחן לעיון, טיפול והארה שלהן לציבור הן במודעות ומקצתן בפעולה.

אמני הסדנה "עיר היצירה" מליון שבצרפת מכינים את ציור הקיר המוקדש לבית הספר כ"ח בירושלים על פי תצלומים ישנים, 2006

בסקר ובתהליך הבחירה בלטו אמנים אחדים כגון: אברהם אופק, סה שונברג, מרדכי גומפל, בצלאל שץ, גרשון קניספל, לב סירקין, נפתלי בזם ואחרים. על מקצתם שיצירותיהם מומלצות לטיפול בשלב ראשון ראו בפרק הנספח.

לב סירקין, קשת בענן, דרך חברון
צילום: מיכאל גלור

פרק א

הסקר, מתודולוגיה ותהליך העבודה

בית עפייה, שלומי
צילום: פיקוויקי

כרטיס יצירה

מידע נוסף התקבל הן מיחידים והן מגורמים ממסדיים כגון ארכיונים של קיבוצים ומושבים (לביא, ניר אליהו, גן-שמואל) או גורמים רשמיים בערים ומוסדות (דוברות עיריית ערד, מכון ויצמן מגילות ים המלח. כמו כן דיווחו על יצירות מורי דרך וחוקרי יישובים מסוימים (חוקרי תל אביב וירושלים) פעילי שימור (יו"ר איגוד אמני המוזאיקה, אדריכלי שימור) וכן אמנים פעילים (יעל פורטוגז, דוד שריר, יוסף (הנזי) ברנהרד, פרופ' יוסף שאלתיאל).

היו גופים מסחריים יחידים שסירבו לשתף פעולה ולהכניס את יצירותיהם לסקר. כנראה עקב חשש שיוגבלו בתקנות שימור או שיוכרחו לקחת אחריות כלכלית על שימור יצירות-קיר שבנכסיהם. לעתים הגיע כבר מידע מהציבור או מסוקרים אודות יצירות אלו.

1.2 איסוף המידע

כיום המערכת כוללת כ-590 יצירות הנחלקות בערך על פי החלוקה הבאה: כ-120 ציורי קיר, 110 פסיפסים, 90 תבליטים, 56 יצירות קרמיקה. שאר היצירות נוצרו בטכניקות שלא הוגדרו באופן ממוקד במערכת, כגון: טכניקות טיח למיניהן, תבליטי נחושת/עץ (להבדיל מאבן) או אפילו גרפיטי, ויטראז' או שטיחי קיר. היצירות מעטרת מבנים מסוגים שונים - בתי עם וחדרי אוכל של ההתיישבות העובדת, בתי כנסת וישיבות, גבי מבני מגורים משותפים או פרטיים. כן על מבני "מוסדיים" כמו בנקים, קופ"ח, מוסדות חינוך מפעלים תעשייתיים, עבודות של אמנים בעלי שם מימי ראשית היישוב ועד לעבודות שנעשו בשיתוף עם קהילות במקום מגוריהם.

דף יצירות, משמאל: אפשרויות לנושאי חתר

1.2.1 מידע על מצב היצירות

בעקבות הסקר הגיעו פניות מגורמים שונים לגבי שימור ו"הצלה" של יצירות כמו "קשת בענן" של לב סירקין על מרכזיית בזק בדרך חברון בירושלים, או עבודות באמפיתיאטרון נטוש ברמת גן. כן על ציור על קיר חיצוני של מועצת הפועלים בקריית־חיים, תבליטים של גרשון קניספל בסכנת התמוטטות בחיפה. כן דווחו יצירות שאבדו (נכחדו כליל או כוסו בשכבות סיד וצבע) כגון ציור קיר על בית מועצת הפועלים באשקלון, "בית הלפרין" המעוטט כולו שנהרס בקריית־חיים, או למשל אמנות שהייתה חלק מעיצוב הפנים של אוניות "צים" המפוארות שלא ברור מה עלה בגורלן.

היו גם יצירות שדווח עליהן כמוזנחות, אך הסתבר שהן דווקא זכו לאחרונה להתייחסות וטיפול כאשר עבודת השיקום לא פורסמה בציבור, כך למשל במקרה של "העתק מפת א"י צלבנית" של גרשון כוכבי בחוף הלידו של ים המלח. המועצה האזורית מגילות ים המלח דואגת לשיפוץ ושחזור היצירה מדי שנים אחדות. כך גם היצירה ב"בית קרפ" באשדות יעקב איחוד, שדווחה כמוזנחת, ובאמצעות ברור ישיר עם הקיבוץ מסתבר שהיא עומדת בפגעי הזמן ומצבה טוב. הדבר מעיד על מודעות שהתעוררה בשנים האחרונות לנושא.

נוצר מצב של יצירות של אמנים ששמם חוזר ועולה ויש להם ייצוג רב במערכת כמו גרשון קניספל, יוחנן סימון, מרדכי גומפל או שרגא ווייל. מקצתם נודעו באופן כללי באמנות הישראלית ובייחוד בתחום יצירות הקיר. מנגד לעתים רואים באמצעות הסקר יצירות של אמן שיש לו ביטוי אמנותי או כמותי בעל משמעות בשנים האחרונות נערכו תערוכות ופרסומים ראשוניים על אמנים אלה וראוי לקדם מחקר לגביהם כמו גרשון כוכבי עם "מפת א"י הצלבנית" שגם צייר על קירות בתי כנסת בנחלאות, ג'ניה ברגר, חוה סמואל או נעמי הנריק שיש מעט מחקר סביבן, או עד כדי חתימה מסקרנת שחוזרת על עצמה ביצירות־טיח בבנייני מגורים משותפים ברחובות ובבתיים (ואולי עוד) מסוף שנות ה־70 ולא ידועים פרטים נוספים. יש מקום לקדם מחקרים אקדמיים, או מחקרים מטעם הגוף המתעד על אמנים יחידים, תנועות אמנותיות, אמנות לפי תקופות או איזורים גיאוגרפיים או טכניקות.

1.2 מערכת ממוחשבת

נבנתה מערכת סקר זמנית שאפשרה פניות ציבור והכנסת כרטיסיות יצירה על ידי מוסרי מידע. המערכת עברה כמה שלבי שדרוג וכיום היא יושבת תחת הדומיין wallartsystem.com (שם אקראי). החלק באתר הפתוח לקהל הוא איזור ההסברים וכן שאלון הסקר. כאשר מתמלא שאלון סקר הוא הופך אוטומטית לכרטיסייה במערכת - כרטיסייה שמנהלי המערכת יכולים לערוך. החל תהליך של קליטה ועיבוד המידע שגם הוביל לעדכון ושדרוג שוטף של המערכת לפי הצרכים שעלו מהשטח. למרות שהציבור וגם הסוקרים

ירושלים, ציור בחדר מדרגות ברחוב מוריה 2 פינת רחוב יפו, שנות ה־20, באדיבות שי פרקש

קיבלו שאלון מלא. המידע הגיע באופן חלקי במקרים רבים, וכמובן ברמות שונות של אמינות ומידע, ונדרש זמן עריכה רב להגהה, לאימות נתונים ואף להשלמת תצלומים של יצירות בכרטיסיות אשר בהן הוזנו פרטים ללא צילומים. להשלמת מידע ותצלומים נעזרנו בפעילים של המועצה לשימור אתרים ברחבי הארץ.

כיום, הגישה למערכת המידע שבתוך אתר הסקר הינה באמצעות הרשאות בלבד והציבור הרחב אינו יכול לצפות בה. ניתן לדפדף בכ־ 60 דפים שבכל אחד מהם יש 9 יצירות המתוייגות על ידי שם האמן, שם היצירה, מקום היצירה כמו כן ניתן ל"היכנס" אל כל אחת ולראות את פרטי מידע נוספים.

ניתן לפלח את הנתונים ולגלוש לפי הקטגוריות - אמן, תקופה, יישוב, טכניקה וכו'. קיים גם שדה "חיפוש" לחיפוש חופשי לפי מילה או ביטוי או מספר סידורי.

תצוגת נתונים

☐ תצוגת תמונות ☐ תצוגת טקסט

מיון לפי קטגוריות

☐ מיון לפי תקופה

☐ מיון לפי יישוב

☐ מיון לפי אמן

☐ מיון לפי מיקום

☐ מיון לפי חומר היצירה

☐ מיון לפי מבנה

הצג תוצאות

חיפוש

חפש

קטגוריות תצוגת הנתונים ופילוחי החיפוש

לאחר שלב איסוף המידע המרכזי במערכת התכנס צוות היגוי למיזם סקר אמנות הקיר ביד בן-צבי בירושלים. חברי צוות ההיגוי: אדר' ליאורה בארי אגף מורשת, ד"ר נירית שלוחליפא, מנהלת המיזם, דוד ביגלאיזן, משמר ראשי במוזיאון ישראל ויועץ שימור, עידית עמיחי מנהלת אגף המוזיאונים והאמנות הפלסטית במשרד התרבות, שי פרקש, 'תכלת' משמר ציורי קיר, חן ברנט רכזת הסקר ותמר גיספאן גרינברג חוקרת במיזם, חומי נוברשטרן, סמנכ"לית המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

בפגישה נסקרה הפעילות עד כה: מן האתר הזמני בגוגל ועד למערכת הנוכחית הכוללת 600 כרטיסיות של יצירות קיר במגוון טכניקות, תקופות וסגנונות. ניתנו הסברים על המערכת הקיימת ועל אופציות השיפור והפיתוח שלה ושל המידע שבה לתועלת מחקרים ושימור עתידי וכמובן עבור הציבור בהמשך. מערכת האיסוף בשיא התנופה וניתן להמשיך ולפתח את האתר והמידע לתועלת מחקרים ושימור עתידי וכמובן עבור הציבור בהמשך. נתקבלה המסקנה שיש צורך מיידי למצב את המערכת שנוצרה ספונטנית כמערכת עבודה. הובן שיש צורך באתר קבע שיוכל להשתלב בהמשך במערכות ומאגרי ראי" וגם להמשיך לצבור מידע שיובא לדיון בפני הועדה שתתכנס 3-4 פעמים בשנה להחליט על סדרי עדיפויות ולקיים דיון בסוגיות תיעוד ושימור שיעלו בעקבות הסקר. **בימים אלה מועברת המערכת לפורמט קבוע ויציב שימשיך באיסוף המידע ויהיה נגיש לחוקרים ואנשי מקצוע. האתר החדש יהיה חלק ממערכות המידע של אגף מורשת. השקתו המתוכננת בראשית 2015.**

בפגישה הוחלט על אופן השיפוט והערכה על ידי מומחים: מערכת דירוג המומחים כלולה בסקר. על מנת להעריך אילו יצירות יזכו לטיפול ולשימור או לפעילות נבנתה דירוג יצירות לפי פרמטרים חדשים שנדונו בשיבה. הוחלט על פרמטרים מילוליים וכן דירוג מספרי לשם הערכות כמותיות. התמנו מומחים אשר דרגו יצירות ע"פ תחום התמחותם בתוך טופס אינטרנטי ייחודי. מתוך תוצאות פעילות המומחים נבנה שקלול סטטיסטי אשר על פיו הוחלט על היצירות בהן יש לדון על טיפול מיידי או חשוב.

יצירות מרכזיות אחדות נקבעו כ "מקרי מבחן", נבחרו יצירות שהומלצו כגון ציורי הקיר של שה שנברג ב"בית איתמר" בקיבוץ אפיקים, וציור הקיר של אברהם אופק בבית העם בכפר־אוריה. כמו כן ייעשה ניסיון לחשיפת ציור קיר אשר כוסה ומיקומו אינו ידוע - ציור קיר בשם "עלייה" של שה שנברג בבית ארנדשטיין בחיפה.

בישיבה גם הועלה נושא האמנות במרחב הציבורי באופן כללי - כמו אנדרטאות ופסלי חוצות והוחלט שיש לשקול טיפול ודיון בנושא חשוב זה, אך באופן נפרד.

היצירות הנבחרות שנתבקשו המומחים לדרג:

כיצד ממלאים את כרטיסי חוות הדעת:

כרטיסיות המידע על היצירות ממוספרות ולכל אחת כותרת שבה מידע על היצירה, מיקומה, האמן ותיארוך – לא תמיד יש בידינו את מלוא הפרטים. לכל תמונה מצורפות תמונות, ובמידה ויש ברשותנו מידע נוסף שנמסר מהציבור או האמנים הוא מופיע בכרטיסיה.

בסוף כל כרטיסיה מופיע מלבן אדום ובו: **לחצו כאן לדירוג היצירה**. בלחיצה תועברו לטופס אינטרנטי, אנו מלאו את שם היצירה, שמכם ועברו על השאלות, במידה ותוכלו לסייע בהארת היבטים נוספים והרחבות אפשר להוסיף זאת במלל חופשי. יש מספר שאלות למילוי בציון במספרים 1-5. האחרון הוא החשוב ומתייחס להערכה כללית, על סמך התרשמות ראשונית ובהתבסס על ניסיונכם ומידת הענין שאתם חושבים שיש ליצירה.

השלב האחרון – **שלח** והטופס ישלח אלינו. כמו כן ניתן לידע אותנו ביצירות הזקוקות לעזרתכם להתייחסות וטיפול במילוי טופס ייעודי בלחיצה **כאן**.

נכראה ליאו ורט ו/או זיגפריד שלום סבא, סדרת דמויות, בית איתמר (הקיר הצפוני), קיבוץ אפיקים, תחילת שנות ה-50, פרסקו סקו, כ-3 מ"כ

1 **סה שנברג, איתמר גולני ויוגב מצרי, בית איתמר (הקיר המערבי), קיבוץ אפיקים, 1954, גובה 5 מ'**

בבית איתמר קיימים ציורי קיר על שני קירות הצפוני והמערבי

איתמר גולני, בן אפיקים לחם הצנחנים הראשון שנהרג

יוגב מצרי (פרט)

3 **סה שנברג, בית צילה, אולם התרבות (מבואה), קיבוץ מעלה החמישה, 1953, פרסקו, כ-15x2 מ'**

היצירה נמצאת במבואה של אולם התרבות (לא פעיל) בקיבוץ מעלה החמישה והקריה על שם חברת הקיבוץ צילה כהן רוטבלט שנרצחה בשנת 1945 בעת שליחותה טיול של תנועת הנוער למצדה. הציורים צוירו על שלושה מקורות המבואה ומתארים את רצח חמשת חברי הקיבוץ. את החמישה כשהם מוסרים את חזון ההתיישבות לידה של צילה, ואת ההתיישבות בקיבוץ ועיבוד אדמותיו. היצירה שופצה לפני 25 שנה ופעם נוספת לפני 5 שנים. יש סימני בלאי גם כיום המבנה והציור לא מתוחזקים ויש סכנה לקיומם

לחצו כאן לדירוג היצירה

2 **אברהם אופק, מעגל החיים, אולם בית העם, כפר אוריה, 1970, 3 מ' גובה, אורך 12.5 מ' על שלושת קירות האולם סה"כ כ-112 מ"ר**

הציור מתאר עלייה, בנייה, חתונה, בית כנסת ומשפחה ליד השולחן. סיפורה של הצינונות והחיים בארץ ישראל. היצירה סובלת מפגעי הזמן: רטיבות והתיישנות המבנה. המבנה ישן ולא מתוחזק כראוי.

המבנה פתוח לציבור וניתן לפרסמו לתיירות פנים. ישנם מספר מדריכי טיולים שבאופן עממי מקרים תדירות באחר.

עלות מוערכת לשימור (נמסר ע"י פרקט): 180,000 ש"ח

לחצו כאן לדירוג היצירה

4

גרשון קניספל, לוחמים מקריאים במרכבות ובכרכרות, חזית אולם הקופות, התחנה המרכזית הישנה בבת-גלים, חיפה, 1973, תבליט, מידות לא ידועות

אחד מ-2 תבליטים. נושאי התבליטים קשורים בייחוד המבנה כמסוף נוסעים ומרכז תחבורה מטרופוליטני, ומשליבים מהמקורות וההתרחבות העברית המודרנית. בתבליט המזרחי פרשים רוכבים על סוסים והפסוק "מבחר עמקך מלאו רכב" (שעיהו כ"ב ז'). בתבליט המערבי דמויות מרחפות-חותרות והטקסט "דחף ושוט בטיסה" מאת חיים נחמן ביאליק.

המבנה כעת נוש וחיפה בסכנת ונדליזם, עם זאת המקום סגור ולא נגיש לציבור.

לחצו כאן לדירוג היצירה

6

סו שנברג, עליה, בית ארנשטיין, חיפה, 1955, פרסקו, מידות לא ידועות
נושא היצירה העלייה אל מדינת ישראל הצעירה. היצירה ממוקמת במבנה הספריה לשעבר של אוניברסיטת חיפה (כיום אולפן לעברית). כנראה נצבעה מעל בשכבות סיד, יש סיכוי שניתן לחושפה מתחת לצבע. הפעולה המתבקשת איתור וחשיפה.

לחצו כאן לדירוג היצירה

8

שלמה כ"ץ, מוטיבים ילודתיים, קיר אמפיתיאטרון נטוש, "גן אברהם", רמת-גן, כנראה 1947, מידות לא ידועות. תבליט נוסף: רבקה ואליעזר

הגן נקרא "גן הניצחון" ושמו ניתן לאחר פרוץ מלחמת העולם מתוך תקווה לניצחון בעלות הברית על הנאצים. שם הגן הוסב לגן אברהם על שם אברהם קרייניץ ראש העיר. על ספסל בראש הגבעה נהג חיים נחמן ביאליק לשבת ולצפות בילדים המשחקים, ובמקום שבתו הוקם ספסל אבן ועליו לוח זיכרון. היצירה "מוטיבים ילודתיים" נמצאת בחזית האמפיתיאטרון על רחוב שרת.

ניתן למצוא עוד מידע ברשומה בלוג של שרון ר

5

לב סירקין, קשת בענן, דרך חברון, ירושלים, 1973-4, פסיפס, 15x5 מ'

תיאור הקשת בענן עם הכיתוב בתחתית היצירה: "את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ" היצירה על בן מרכזיית הטלפונים של בזק, הבניין מיועד להריסה. היצירה במצב מעולה. האמן רואה ביצירתו מסר של שלום לארץ השסועה לאחר מלחמת יום כיפור. הציור המונומנטלי מורכב מ-50,000 פיסות של קרמיקה, והוא עבד על היצירה במשך שנה שלמה תלוי בין שמים לארץ על פיגומי ענק. ממשפחת האמן נמסר כי בנין בזק לשעבר שעליו נמצאת היצירה נמכר ליזמים פרטיים שביקשו להרסו. רק לאחר התערבות של הוועדה המחוזית לתכנון ובניה הובהר ליזמים שעליהם לשמר את היצירה. עיריית ירושלים קיבלה התחייבות של הקבלן שרכש את הבניין להעבירה בשלמותה ואחר כך להציבה במקום מנובד, בבנין החדש. התחייבות זו אושרה על ידי ועדת הפיסול של ירושלים. לדברי משפחת האמן מצב הפרויקט כיום לא ברור והם לא שמו דבר מהיזמים, משום כך חוששים מאד ליצירה.

לחצו כאן לדירוג היצירה

7

אמן לא ידוע, תקרת בית הכנסת "עדס", נחלת-ציון, ירושלים, תאריך לא ידוע

בעזרת נשים חשופי פריטים של מערך איקונוגרפי מורכב: ארבע החיות, וארון הברית. כל בית הכנסת שומר ושוחרז מסגרת תכנית מורשת, אולם חשיפת התקרה ושיחזוריה היא פעולה מורכבת שלא נכללה בתקציב הנוכחי. בסיום העבודה יסומנו דוגמיות שטח חשוף ומשוחרז (2 קורות), ושאר התקרה תצבע בצבע אחיד.

לחצו כאן לדירוג היצירה

קטע שנחשף בעזרת נשים

כמו כן השתייר חלקית תבליט נוסף על הקיר הפנימי של האמפיתיאטרון הנטוש המראה את רבקה ואליעזר גמלי אליעזר עבד אברהם.

מתוך מכתב ששלח מתנדב מהמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל: "הפולשים למתחם החליטו להוסיף צבע לתבליט וצבעו אותו בשחור. בכל אופן מאז שלושה חודשים האמפי סגור. במגעול ואי אפשר להיכנס אליו, כך שאני מקוה שפעולות ההרס יפסקו. בשיחה עם ראש העיר אני אציע לו להעביר את התבליט היפה הזה למקום אחר ובטוח ושאפשר יהיה ליהנות ממנו. אשר לעתידו של המקום, אין כרגע תכניות. המקום הוא מאד פרבולמטי בכל הקשור לנגישות ולחניה. כמה שאני יודע אין עדיין תכניות בנושא."

לחצו כאן לדירוג היצירה

9

יוסף שאלתיאל, "וקיבצתים מירכתי ארץ", בימת המופעים, בית הספר באשל הנשיא, אמצע שנות השישים, פסיפס, 2x7 מ'.

ההזמנה הייתה מטעם משרד השיכון. עבור המוסד החינוכי ומנהליו הם שקבעו את הנושא. כעת היצירה מוזנחת ומנותצת וזקוקה להצלה

לחצו כאן לדירוג היצירה

10

פרלי פלציג, קרקס, קולנוע פאר (פנים האולם), חיפה, 1953, ציור-טיח, לכל אורך האולם

מוטיבים שונים מעולם התיאטרון/המופעים, אמנים, אקרובטיים, גינה ונגנים, מחול ושעשוע. בנוסף תיאור של דיד מנגן בנבל. כל אלו מצוירים לרוחב קירות הפנים של אולם הקולנוע.

ישנן שתי יצירות לאורך הקירות הצדדיים של בית הקולנוע. המקום משמש כעת מפעל תעסוקה מוגן מטעם הביטוח הלאומי. הביטוח הלאומי שינה את החלל הפנימי של בית הקולנוע בהתאם לצרכיו ועובד עם אדריכל מטעמו בעל גישה חיובית לשימור ציורי הקיר וחשיפתם, אך ללא תוצאות עד כה. כעת חלק מהקיר הצפוני חשוף וניתן לראות את היצירה חלקו מוסתר על ידי בנייה קלה וחפצים. הציור בקיר הדרומי מוסתר על ידי קיר גבס ויש כוונות לפעור חור בגבס ולבדוק את מצב היצירה שמאחוריו.

לחצו כאן לדירוג היצירה

11

לב סירקין, "האש", "המים" ו"גן עדן" (טריפטיכון), חדר האוכל, מפעלי ים המלח, סדום, 1978-1984, פסיפס, קיר "מים" 20 א', קיר "אש" 24 x 3.4 מ'

יצירה מדהדולות בארץ, בחדר אוכל המכיל כ- 2000 סועדים במשמרות, בשל מיקום הפסיפס קיימת אפשרות גבוהה ללכלוך ונקש שהיצירה ספגה במהלך השנים. מתקיים מאבק להעתקתה משם.

12

יוסף ברנהרד (הנזי), מפתח נחל זרד בים המלח, שלושה קירות גנרטורים במפעלי ים-המלח, נאות הכיכר, 1997, ציור, אורך 170 מ' גובה 170 עד 35 מ', כ- 3,700 מ"ר

חלק מהציור סדוק וגם וישנה גם התקלפות יחסית של הצבעים הכהים. סיבות הסדקים הן בשל חולשת חומר קירות האיסטונג, חומרי מפעלי ים המלח והקשיים האקלימיים של הסביבה. תיאור האמן: "פתאום מזדמנת לאדם ההדמנות לצייר הר על קיר בגודל של הר, בתנאים של תקציב על ועזרה שמעולם לא עמדו לרשותו. בסביבה שררר ללמוד אותה לעומק כי היא שונה מכל מה שאותה תכיר. הציור משתרע על 3 קירות של שני מבני הגנרטורים של יעור המכניזם, והוא מתאר את נוף המפתח של המצוק של נחל זרד הנשפך בולנה אל ים המלח בבקעת צער. וישא שציור הקיר מחזיר לעינים את הנוף הקטום שהוא מסתיר. זמן הפרויקט מרישום הסקיצות הראשונות עד תום הציור על הקירות ערך קרוב לשנתיים. מכיון שהאיטונג עליו מצוירים הציורים אינו עומד בתנאי האקלים אי שומור הציורים משמע יהיה הדבקת משטחי טיח על כל הקירות וציורים מחדש. כעת משהמפעל בידים פרטיות אין לדעת מה כוונותיהם בנושא."

לחצו כאן לדירוג היצירה

13

גרשון כוכבי, נופי הארץ בהשראת מפה צלבנית, מבנה מסעדה נטוש בצומת "לידו", 1973, ציור על בסיס צבע מים, כ- 80 מ"ר, גובה 8-1.56 מ'

ציור קיר פטורמי משנת 1973 המשחזר מפה עתיקה מהתקופה הצלבנית.. בציור ניתן לזהות יישובים שפעלו בתקופה הצלבנית וחלקם קיימים עד היום צויר על שני קירות. מצד אחד הרי מואב ובקיר ממול הרי מדבר יהודה. המבנה ממוקם לא רחוק מחוף ים המלח ומועצה אזורית מגילות ים המלח. המבנה שימש במקור מסעדה ירדנית.

14

יוחנן סימון, קן השומר הצעיר, הדר הכרמל, חיפה, לפני 1957, פרסקו, 3x1.5 מ'

נערים ונערות רוקדים, עובדים, מניפים דגלים, עומדים במסדר, ומשחקים בכדור, על רקע נוף קיבוץ. היצירה נצבעה מעל בסיס. צילום זה הוא התייעוד היחיד של היצירה בנמצא. המקום משמש כיום מוסד חינוך חרדי לבנות. הפעולה הנדרשת איתור וחשיפה.

לחצו כאן לדירוג היצירה

מרכז גומפל, "שמחו את ירושלים גילו בה כל אוהביה", בניין הכנסת הישנה, ירושלים, 1968, פסיפס, כ-3x4 מ'

15

לחצו כאן לדירוג היצירה

היצירה הזמנה על ידי משרד התיירות עבור לשכת התיירות ששכנה בבניין הכנסת הישנה הידוע גם כ"בית פרומין". כיום הפסיפס תלוי בתוך חדר סגור. במהלך השנים בהם שימש המבנה את בית הדין הרבני נקדחו בפסיפס חורים. יש צורך בהעתקת הפסיפס למקום מכובד וראוי, מוגן מנזקי מזג אוויר. לפי דברי גב' הדסה גרינברג יעקב, דוברת מוזיאון הכנסת "לקראת העתקה עתידית של היצירה אל בניין הכנסת, נוצר קשר עם אלמנת האמן, וברשותה חומרים רבים, סקיצות וכו'. הנושא מטופל מול משרד התיירות ועיריית ירושלים". לאחר ההעסקה יש לבצע תיקונים. השיפוץ להקמת מוזיאון הכנסת מתוכנן לנובמבר.

גרשון קניספל, התפתחות התחבורה, גשר פז, חיפה, 1977, תבליט, מידות לא ידועות

16

תבליט על הקיר בדופן המערבית של קיר רגל הגשר הדרומית. תבליטי צבע קבועים גם בראש דופן הרכבת. היצירה מאד מרשימה ונראית היטב מרחוק והיא חלק חשוב מהמרחב הציבורי.

לחצו כאן לדירוג היצירה

יצחק ב"ק, הישיבה הגדולה במאה שערים, ירושלים, 1950, ציורי קיר

17

הציורים כוללים מראה מקומות קדושים ארץ ישראל, סמלי השבטים, עונות השנה, חיות התנ"ך ולוחות זיכרון. הציורים בסכנה ומצב רע עלות משוערת לשימור ושחזור 400,000.

שמואל מלניק, ציורי קיר ב"ארמון למשיח" (בית יהודי-חפץ), ירושלים, 1914 - 1909, ציורי קיר.

18

תקרת המסדרון וחלקם העליון של הקירות שלאורכו, מעוטרים בציורי טבע: ציפורים, איילות, פרחים, עצים, ציורי נוף (קברי אבשלום וזכריה בעמק קידרון, הרים מושלגים ונחלים כמו באירופה) וציורים של מוטיבים יהודיים כמו מגן דוד וסמלי שנים עשר השבטים. היצירה דורשת שיפוץ. עלות מערכת לשימור ושחזור: 120,000 ש"ח

ורדה גבעולי, אילן גלבר, נבות גיל, גלגל המזלות, רצפה, גן הפסגה, יפו העתיקה, שנות השבעים, פסיפס, קוטר 1.50

19

רצפת פסיפס שנשחקה והתפוררה

לחצו כאן לדירוג היצירה

בצלאל שץ, מפגש האבות, ירוחם, תאריך לא ידוע, ציור על אריחי קרמיקה, מידות לא ידועות

20

היצירה על קיר בטון שניצב ליד מה שהיה מפגש האבות ולאחר מכן פאב האגם. המבנה נהרס ובמקומו נבנה בימים אלה קפה ארומה. היצירה, שבוצעה כנראה על ידי איצ'ה ממבוש, הועתקה ממקומה בזמן עבודת הבנייה והוחזרה בימים אלה אל חזית הבנין ושולבה בו. קח שץ מעניית לטייע במידע ובשימור היצירה

לחצו כאן לדירוג היצירה

21

מרדכי גומפל, סמלים ארצישראליים/תיאור חג שבועות, חדר האוכל של תחנת הכוח בחוף שמן, חיפה, 1960, כנראה סגרפיטו, 2.40 x 12.20 מ'

ביצירה נראות נשים נושאות שיבולים, עץ דקל עמוס פרי, דייג שלכד דגים ברשת, אדם מנגן בחליל. היו תוכניות להעתיק את היצירה עם העברת חדר האוכל, במסגרת העברת מבני חברת חשמל בתוך התוכנית העירונית החדשה לאיזור. כרגע התוכנית בהקפאה. מצב הצירים טוב. אם ייהרס המבנה אז טרם הריסות יש לנסר את הקירות עם הצירים ולהעבירם למקום אחר.

לחצו כאן לדירוג היצירה

23

נפתלי בזם, ציור קיר בסניף הדואר, מרכז המסחרי רמות אשכול, ירושלים, שנה טכניקה ומידות לא ידועות

ציור קיר בוצע כנראה על-ידי נפתלי בזם בתוך אולם קבלת הדואר רמת אשכול. רשיות הדואר מודעות אליו אך לא יותר מכך. הסניף מאד קטן, צפוף ואפל. היצירה ממוקמת על שניים מקירותיו והיא מכוסה באשכים דחוסים ודברי דואר ומוטתת על ידי הודעות ושלטים על קדמת הדלפקים. המקום הומא אדם וקשה להבחין ביצירה.

לחצו כאן לדירוג היצירה

25

אהרן גלעד, יוסף ואחיו, תיכון אורט מטרני, חולון, תאריך לא ידוע, סגרפיטו

יוסף ואחיו בציור סגרפיטו, צבעי אדום צהוב לבן ואפור. המתחם משמש כיום כבית ספר תיכון "שלום עליכם". בשנת 1993 בוצע שיקום ביקום הציור והערייה, אולם כיום היצירה מתפוררת והבנין עצמו מיועד כנראה להריסה. שי פרקש וסטודיו תכלת בע"מ מנסים להעתיקו למקום אחר מרכזי בחולון.

הערכת המשמר שי פרקש: היצירה במצב גרוע, יש להסיר מהקיר את כל העבודה שמורכבת מ 24 חלקים, להחליף את התשתית שעשויה לוח אזבסט ופלדה בלוח צמנט מודרני. להשלים קטעי טיח צבעוני חסרים ולהחזיר את הציור לתצוגה במקום חלופי.

עלות מוערכת פירוק שימור והחזרה: 90,000 ש"ח

לחצו כאן לדירוג היצירה

22

אברהם אופק, חלוצים והתפתחות העיר ירושלים, בית הדואר מרכזי רח' יפו, ירושלים, 1972, ציור קיר, 27.5x4.5 מ'

הציור מחולק לסיפורים קצרים המתארים עבר, הווה ותקווה גדולה לעתיד, הגאולה יישוב הארץ ובניינה. דרושים שימור ורסטורציה לציור, תחזוקה שוטפת, יצירת מודעות בהכונה ושילוט. עלות שימור נדרשת - 80,000 ₪

לחצו כאן לדירוג היצירה

24

מרדכי גומפל, פעילות חקלאית, בית העם בכפר שמואל, תאריך לא ידוע, ציור

"העבודה הנאה של גומפל החלה להישטם מהחלונות וכמה נעלות נעלמו לחלוטין".
מתוך כתבה ב"הארץ" - (2010)

תשובת עמירם רום יו"ר ועד כפר שמואל:
"בית העם של כפר שמואל הוזנח בשנים האחרונות עקב סכסוך בין הועדים של הכפר. הועד הנוכחי החליט לשקם את בית העם בשלב הראשון בדאג להחזיר את המבנה למצב תקין - חודשיים שלושה. בשלב השני ינו מעוניינים לשקם את הציור שבחלקו נהרס עקב התזונה. היצירה זקוקה לשיקום ולשיחזור."

לחצו כאן לדירוג היצירה

26

מרדכי גומפל, אישה בצילו של עץ, משכן לאמנות, עין חרוד איחוד (לשעבר במלון שולמית בחיפה), 1959-60, סגרפיטו, 2.7 X 4.3 מטר

דמויות וסמלים ארצישראליים; שועל, אישה תחת עץ, ספינה במים וכו'. הציור הועתק לקיבוץ עין חרוד ממלון שולמית בחיפה שנהרס בשנת 2010. היצירה מוצגת בחוף, מצבה מזננה. דרוש ניקוי ושימור.

עלות מוערכת של שימור ושחזור: 40,000 ש"ח

במקור באתר בחיפה

לחצו כאן לדירוג היצירה

27 מרכזי גומפל, יצירות ביקב מורד (משרדי חברת סולתם לשעבר), יקנעם עילית, 1960

"אלה יצירות האמנות היחידות שנתקלתי בהם ביקנעם, כך שמבחינת העיר, גם אם מדובר בנסך פרטי- אלה היצירות החשובות והיחידות שיש בכל יקנעם". מתוך הבלוג "חלון אחור" של מיכאל יעקובסון

הנפחים המיתולוגיים תובל-קין ואילמריק, סגרפיטו, מוסתר בתוך חנות היקב

מרכבת מלחמה עם רכב וקשת, פסיפס, 200x200, חוץ

באדיבות הבלוג "חלון אחור" של מיכאל יעקובסון

לחצו כאן לדירוג היצירה

28 מרכזי הלפרין, בית ההסתדרות לשעבר, קריית חיים, 1960 - 1970

היצירה נצבעה מעל בצבע או טיח והיא בסכנה, הבנין כנראה נמכר על ידי ההסתדרות. מתנהל ביורר מטעם המועצה לשימור אתרי מורשת בנוסף לאנשי קשר מקומיים העוסקים במאבק להצלת היצירה. עלות מוערכת לחשיפה ושימור: 30,000 ש"ח

לחצו כאן לדירוג היצירה

29 גרטרוד קראוס או יוסף שאלתיאל (לא ידוע), ציורי קיר בבית גרטרוד קראוס, כפר האמנים עין-הוד, תאריך לא ידוע.

ציורי קיר בבית האמנית. לא ידוע מי הצייר, קיימת השערה שהם צוירו ע"י יוסף שאלתיאל או אפילו גרטרוד קראוס עצמה, כחלק ממנהג שהיה נהוג בעין הוד והוא ציור על קירות הבתים לקראת החגים ובכלל. כיום מתחת לשכבות טיח וסיד.

לחצו כאן לדירוג היצירה

30 אברהם אופק, "נוער ציוני" ו"יונה והדג", בית ספר אגרון (קריית היובל), ירושלים 1973, ציור קיר, 3 מ' גובה אורך 7.6 מ' סה"כ כ-45 מ"ר

הציור מהווה חלק אינטגרלי מחלל המבואה והכניסה הראשית לבניין בית הספר, קומת כניסה. ציור אחד מתאר נוער ציוני בשעת לימוד ובשעת משחק לצידם החלוצים עוסקים בבניית המולדת. בקומה השנייה מתואר הסיפור התנכ"י, יונה הנפלט מפי הדג ליד חופי העיר נינוה.

מצב שימור היצירה גרוע, כתוצאה ממערכות חשמל שמוקמו על הציור עצמו. הציור מוסתר ע"י וילון. לא קיים מעקה לפני הציור. נראה כי אין כלל הבנה והערכה לציור, על כן מצב התחזוקה גרוע.

דרושים שימור ורסטורציה לציור, תחזוקה ושטפת, יצירת מודעות בהכונה ושילוט. עלות שימור נדרשת - 30,000 ₪

לחצו כאן לדירוג היצירה

31 אברהם אופק, "ירושלים הרים סביב לה", בית ספר תל"י בית וגן, ירושלים, 1973, ציור קיר, גובה 2.80 מ' אורך 8 מ' - כ-24 מ"ר

הציור מתאר באופן אלגורי את ירושלים ומפיה. על הציור מפגעים נקודתיים. נדרש שימור שחזור וכן תחזוקה ושטפת ראוייה. מומלץ שהיה שליט קבוע המתאר את העבודה, יצירה וחשיבותה וכן העלאת מודעותו באמצעות קיום יום עיון בנושא ציורי הקיר כמדיה חינוכית ויצירתו של אופק. עלות שימור נדרשת - 30,000 ₪

לחצו כאן לדירוג היצירה

32 חוה סמואל, דמויות, בית יובל (בית העם), סתריה, 1965, תבליט קרמיקה, מידות לא ידועות.

"מהמעט שאני מבינה היצירה זקוקה לפינוק כלשהו ובטח הקיר מסביב. בית יובל הוא למעשה האולם היחיד במושב ומשתמשים בו ככל האפשר. אנחנו חסרי תקציב ובאולם אין מיזוג/חימום והאקוסטיקה נוראית, אבל מאז החלפת הוועד האחרון בו אני נמנית כחברה אנו מנסים ליצור אווירת יחד, שיתוף ואחדות ומשתמשים בו בכל הדדמות. אני חושבת שהצעירים של המושב לא יודעים כלום על היצירה וחבל"

נמסר על ידי מאיה ברטוב כהן, חברת ועד המושב.

הטיח סביב היצירה מתקלף וגם חלק מהיצירה מתפורר.

לחצו כאן לדירוג היצירה

33

דב קראוזה וצבי קמחי, בית הכנסת המרכזי בנס-ציונה, 1926 (תוספות ותיקונים, 1950)

שיפוץ תממים בבית הכנסת, חשף מתחת לשכבות הצבע ציורי קיר נדירים שנשתמרו באיכות טובה על גבי שכבת הטיח הראשונה מיום הקמת בית הכנסת, בשנת 1926. בורדיר עליון מעוטרי בדגם פרחוני (בטכניקת סטנסיל) מוקף בפסים של אורמנט גיאומטרי במבנה תלת מימדי המדמה קרייז. בציר ענפים פרים ופירות. לאורך הקירות צויר 26 עמודים (דמוי שיש) עם כותרת קורינתית ובסיס. מצב הציורים גרוע, הציורים דורשים שימור ושיחזור לאחר תיקון הטיח בקירות ואיסוס הגג, חוות דעת נמסרה לעיריית נס ציונה על ידי המשמר שי פרקש.

לחצו כאן לדירוג היצירה

34

איוון שוובל, ציור קיר, קיר החזית המערבית של היכל התרבות (מראה מכיוון גן יעקב), תל אביב, 1977, כנראה צבעי אקריליק ושרבוטי עיפרון ופחם על טיח

מעין פרסקו שעליו שרבוטים בעיפרון, והציורים הולכים ונמחים עם פגעי הטבע והזמן.

לחצו כאן לדירוג היצירה

35

ד. הרשקוביץ (אדריכל), בית הספר העירוני ברחוב אחד העם בתל אביב, 1924. אריחי קרמיקה מעוטרים, יעקב אייזנברג, מנהל מחלקת הקרמיקה ב"בצלאל", חזית בית הספר העירוני ברחוב אחד העם בתל אביב, 1924

הערים יפו, טבריה, חיפה, חברון וירושלים, מנורות וארמילים, 12 שבטי ישראל, אריחי הקרמיקה נופלים ומתפוררים בחלקם וזקוקים לשימור ושיפוץ

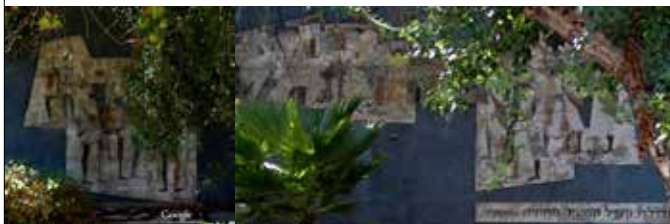

לחצו כאן לדירוג היצירה

36

מרדכי גומפל, נפילת חומות יריחו, בניין בפינת הרחובות יהושע בן נון וארלזורוב, תל אביב, שנות הששים של המאה העשרים (בקירוב), פסיפס מאבנים מקומיות.

הפסיפס מראה את יהושע ובני ישראל עדים לנפילת חומות יריחו. אבני פסיפס מקומיות וכתב עברי מעניין במיוחד. הפסיפס במצב בינוני יש להסיר ממנו שכבות פיח ולכלוך וכן סדקים אחדים. המבנה בבעלות רשת שופרסל.

לחצו כאן לדירוג היצירה

הטופס שנתבקשו המומחים למלא:

טופס הערכת יצירה

* Required

שם חבר היצירה *

שם היצירה *

פרטים על היצירה

האם יש בדרך בידע נוסף

האנק

מוסר ☐

לא מוסר ☐

סריע

האם נמנה/נזכר על האנק/היצירה והאם ידועה במליונריות

תקופה

או שנה בודדת

מאה 19 ☐

1920 - 1900 ☐

1940 - 1930 ☐

1960 - 1940 ☐

1970 - 1960 ☐

1990 - 1970 ☐

2000 - הווה ☐

Other ☐

הערכה

השגיבות היצרירה : הערכת ערך אנוני/ תרבותי (בעליל)

הערכת ערך אנוני/ תרבותי איכות האנוני, ייצוגיות לתקופה, היסוד המסורתי ביצירה, ערך למורשת, עיצומות הטכנות והנגישות ליצירה מרחב, אטרקטיביות מיוחדות

השגיבות היצרירה : הערכת ערך אנוני/ תרבותי (במיון)

1 - נמוך

2

3

4

5 - גבוה

הערכת קשר למבוכה/ טכנות במרחב

שימור/טיפול ביצירה

הערכת טעם ההסתמרות הפרוית

הערכת צורך/דחיות מעלות השימור לשם הצלת של העם

הערכת טעם שימור

1 - סכנת חיים

2

3

4

5 - סכנת נאד

הערכת היגיון עבודות השימור וההדפוס

הערכת כולות

1 - לא מוסלף למוסלף

2

3

4

5 - מוסלף נאד למוסלף

		התשובה לשאלה: מהי תרומת המעורבות?
		מהי תרומת המעורבות?
		מהי תרומת המעורבות?
		מהי תרומת המעורבות?
		מהי תרומת המעורבות?

שרגא ווייל, קיבוץ העגן
באדיבות משפּה דהאמן

פרק ב

מסקנות והמלצות: תיעוד, אפיון ושימור

שה שבבר, בית צילה, קיבוץ מעלה החמישה
מתוך אתר האינטרנט של שה שבבר

- א. הסקר יצר בסיס למאגר מידע מקיף על אמנות הקיר בישראל. ההמלצה המרכזית, אשר ממנה יגזרו שאר ההיבטים, היא להעביר את מסד הנתונים למערכת קבועה שתהיה בסיס לכל מתעניין, חוקר מתכנן או תלמיד שירצה להרחיב בנושא. המערכת הקבועה תמשיך לאסוף נתונים ומידע ותהיה מוקד לדיווחים ופניות מהציבור.
  - ב. בשלב שני מומלץ להרחיב המאגר לכלל אמנות במרחב הציבורי בתחומים מקבילים שגם להם אין כיום מענה וכתובת: פסלי חוצות, אנדרטאות.
  - ג. מומלץ להקים ועדה מקצועית המורכבת מנציגי השותפים בסקר שתתכנס 3-4 פעמים בשנה לבחון את הדיווח להצביע על תיעדוף יצירות.
  - ד. לימוד והתמחות מקצועית בנושא: כתיבת קובץ מאמרים 'אלבום ציורי קיר' במסגרת תכנית מורשת, שיכיל את התפיסות המרכזיות וסיכום ראשוני של המחקר בתום שנתיים של תיעוד. הקצאת מלגות לסטודנטים באוצרות ושימור לחקר היבטים נבחרים בתחום המורשת, האמנות והשימור של היצירות.
- לאחר צעד ולקראת פעילות השימור ייבנה מאגר משמרים מתוך תחומים וטכניקות שונות - כך למשל ציורי קיר, פסיפס, ויטראז', תבליט - אשר יוכלו להמליץ על אופן השימור הפיזי המומלץ.
- ה. יצירות מרכזיות אחדות נקבעו כ"מקרי מבחן", נבחרו יצירות שהומלצו כגון ציורי הקיר של שה שנברג ב"בית איתמר" בקיבוץ אפיקים, וציור הקיר של אברהם אופק בבית העם בכפר־אוריה. כמו כן ייעשה ניסיון לחשיפת ציור קיר אשר כוסה ומיקומו אינו ידוע - ציור קיר בשם "עלייה" של שה שנברג בבית ארנדשטיין בחיפה. מצ"ב הערכת מחיר לעבודה מיידית בבית איתמר.
  1. ראוי לציון נושא האמנות במרחב הציבורי באופן כללי - כמו אנדרטאות ופסלי חוצות יש לשקול טיפול ודיון בנושא חשוב זה, אך באופן נפרד.

1.1 נקודות לדיון ולביצוע להמשך איסוף הנתונים לאתר הקבע

- א. מהי "אמנות קיר" ודיון במקרים גבוליים בסגנון או בטכניקה, כמו שטיחי קיר, גרפיטי, ספסלי ופסלי פסיפס, תבליטים עמוקים מכל סוג וחומר.
- ב. קביעת "רף" איכות ליצירה - בעקבות שאלות שעלו עם קבלת מידע שהוזן למאגר על יצירות קהילתיות, שלטי כניסה ליישובים, עיטורים דקורטיביים סביב מיספור בתי מגורים, גרפיטי ועוד.
- ג. הפצת ה"קוליקורא", ופניות חוזרות אל הארגונים הגדולים (אפשר ורצוי להפנות קישור מפורטלים ממשלתיים באינטרנט). פרסום המערכת, הגברת המודעות הציבורית לאמנות קיר, שיתוף פעולה עם משרד החינוך (שכבר החל) בנושא יצירות קיר שקיימות במרחב של התלמיד ואמנות-קיר בכלל, הפעלת נאמני שימור האתר ישתלב בקהיליית ידע של משמרים מקצועיים, הארגון הישראלי לשימור, הארכיונאים ופורומים של חובבי שימור.
- ד. החלטות על אופן ביצוע איסוף החומר מסוקרים עתידיים: מתנדבים או בשכר? זהותם, תחומי התמחותם, הדרישות מהם.
- ה. השלמת תקופות ואזורים גיאוגרפיים, או טכניקות שניכר שאין איזון בהצגתם ותייעודם - למשל איזור הדרום
- ו. פניה חוזרת אל אמנים פעילים (בעזרת חוקרים ואוצרים) שימלאו כמה יצירות בשם עצמם (כדוגמת שיתוף הפעולה עם פרופ' יוסף שאלתיאל, עם יוסף "הנזי" ברנהרד, עם קבוצת האמנים מקיבוץ "אור-הנר"). כן חיזוק הקשר עם ארכיונים ומוזיאונים של אמנים, כגון מוזיאון משה קסטל, הארכיון של משפחת ש"ץ.
- ז. איסוף מידע על יצירות שאבדו, נשכחו, "סוידו מעל".
- ח. פנייה לאקדמיה לאיסוף תיעוד ומחקרים שנעשו או בעשייה.

2.1 פיתוח והתאמת המערכת הממוחשבת

- א. בניית מאגר בריקיימא שימשיך להיות מקור מידע מקיף ואף לצמוח ולהוות כר פורה למחקר עתידי במגוון נושאים הקשורים לאמנות-קיר. פנייה לבוני אתרים מקצועיים ואפיון אתר הקבע בבד בבד עם השתלבותו במערכות ישראל נגלית לעין ורא".
- ב. פיתוח דיוק והוספת שדות על פי הצרכים שעלו מהמדגם שבוצע עד כה.
- ג. קביעת מדיניות לגבי פתיחת המערכת לציבור/אורחים/חוקרים - ולגבי הרשאות עריכה.
- ד. העסקת מנהל פרויקט: חוקר או מגיה שיעקוב ויאחד את רמת המלל ויאמת במידת הצורך את המידע בה.
- ה. בחינת הטופס לקהל, היותו נגיש יותר ובצורות אחרות, כגון אפשרות למלא את הנתונים על נייר מודפס ולפקס חזרה. הזנת הנתונים תעשה על-ידי המגיה.
- ו. פיתוח "פורטל אמנות-קיר" כאתר גלוי לציבור הרחב. יש לבחון האם לאפשר עריכה וקוד פתוח כמו בויקיפדיה עם אופציות לדיון פנימי? לבחון "איכלוס" או קישורים לכתיבה קיימת באינטרנט על נושאים כאלו - למשל בלוג "טיול בעיר" של משה רימר ב"תפוז", בלוג האדריכלות "חלון אחורי" של מיכאל יעקובסון אתר גרפיטיוול של יהונתן כיס לב ועוד.

2.2 אפיון: העמקת הפילוח והקטגוריות, דוגמה בנושא מבנים:

- עיבוד המידע - למשל פילוח לפי "סוגי" המבנים, לדוגמא:
- בתי כנסת (גם קירות וגם חפצי קודש כמו ארונות-קודש, הרבה ויטראז'ים) וישיבות.
  - בהתיישבות העובדת - חדרי אוכל, בתי עם ובתי תרבות ממגורות, מבני סילו, רפתות, לולים וכו'.
  - גופים מוסדיים כמו מפלגות, תנועות, הסתדרות העובדים.
  - גופים פרטיים- אמנות קיר כלפי פנים (מרחב פרטי) וגם כלפי חוץ אל (מרחב ציבורי) של: בנקים, בתי מלון, (מקום במערכת גם לציין אתרי דת לא יהודיים בשביל שיהיו במאגר), צים, אל-על, חנויות או מרכזי קניות (כמו קסטרא בחיפה).
  - מבני תרבות - תיאטראות ובתי קולנוע, מוזיאונים (לא בהכרח לאמנות), היכלי תרבות.
  - מבנים השייכים לרשות מקומית, בית עירייה, מתנ"ס, מקלטים ציבוריים.
  - מבני מגורים פרטיים, משותפים (אפשרות אולי להשיג מידע מקבלנים אוגופים משכנים כמו עמידר).
  - מבני חינוך - בתי ספר, אונ' ומכללות.
  - מבני תשתיות - מקורות, חברת חשמל.
  - מבני בריאות בתי חולים - של משרד הבריאות ושל קופות חולים והן פרטיים, מבני קופ"ח, טרם, טיפות חלב.
  - סניפי וסוכנויות דואר.
  - מתחמים היסטוריים ששוחזרו - מתחמי הרכבת המשוחזרים הרכבת, יריד המזרח ההיסטורי.

3.1 שיפוט לקראת שימור

- קביעת מטרות: לתיעוד, לשימור או לשחזור - המלצות ליעדים שונים ביחס ליצירות השונות.
- תיעודף תקצוב השימור בעזרת ועדת מומחים מתחומים שונים - באתר נבנתה מערכה לחוות דעת ושיפוט של מומחים מתחומי האמנות, תולדות היישוב, שימור, סוציולוגיה, תרבות, חינוך ודיסציפלינות נוספות. תיפעול חוות הדעת נוסה בהצלחה חלקית ויש לבחון מחויבות עמוקה יותר של המומחים לעניין.
- ועדה קבועה שתעדכן את רשימת היצירות בסכנת הזנחה שיזכו לטיפול ותקצוב דחוף.
- דף עמדה לשימור פיזי: מתוך הבדלים בטכניקות יש לערוך עבור כל טכניקה סקר שימור - ציורי טיח, פסיפסים ותבליטי בטון וכו' - כולם שונים באופן נזקי האקלים, נזקים פיסיים, נזקי לכלוך או בלאי אחר. ניתן לבנות תוכנית שימור לפי דרגת פגיעה, חשיבות, רגישות, עלויות שימור וכו'.

מעלה החמישה, שה שונברג

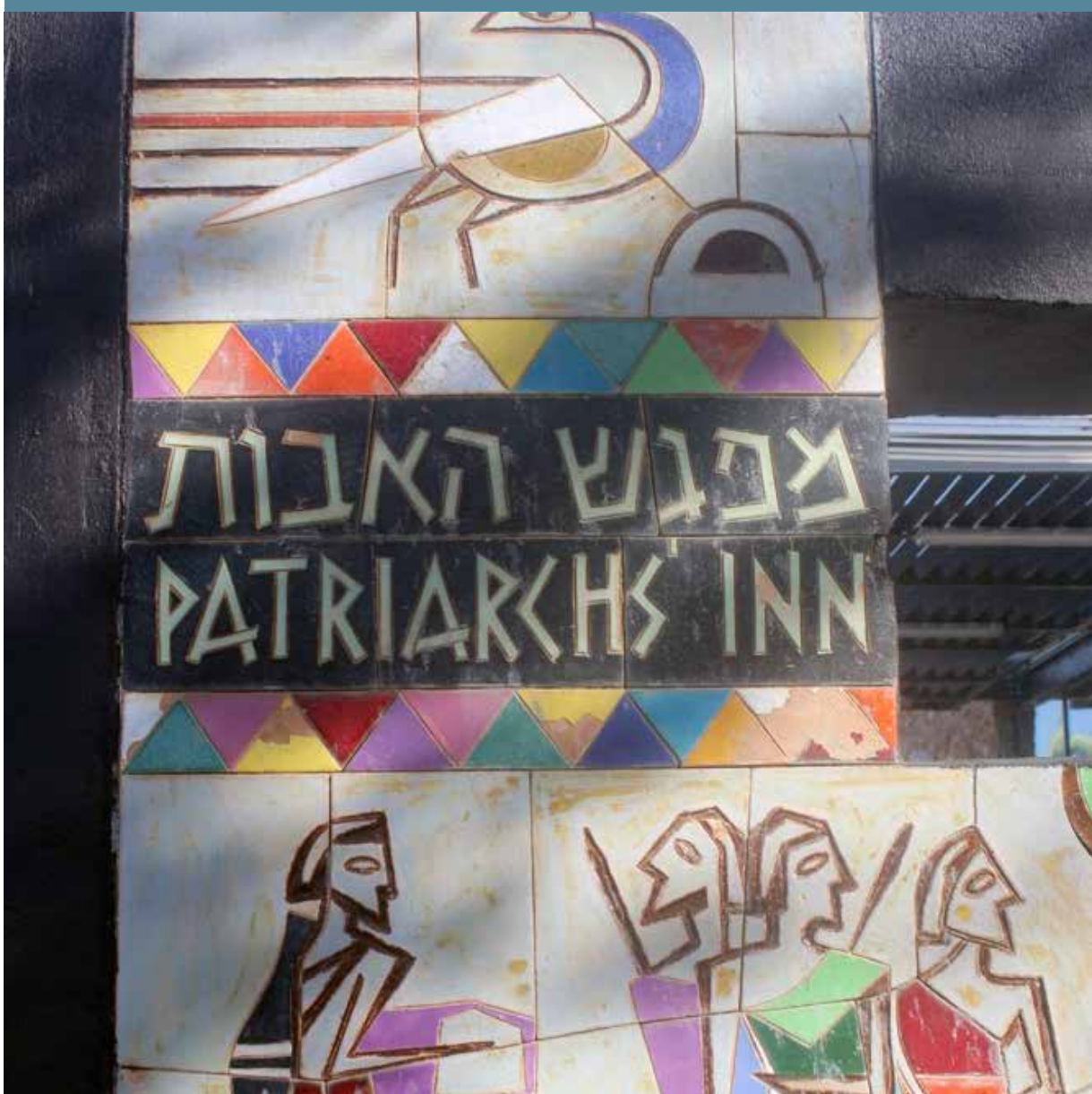
4.1 תקנות שימור

- דף עמדה של המועצה לשימור אתרי מורשת לקדם תקנות וקריטריונים בשימור ציורי מקיר כחלק מהמבנה.
- לבחון את תקנות השימור ולעדכן בהצעות לתקנות - מה ההבדלים בין המקומות השונים בהם יש אמנות־קיר (מבנים פרטיים/ציבוריים וכל הרשימה לעיל) ועד איזו רמה ניתן לחייב סוגי מבנים שונים, סוגי ארגונים שונים - לגבי שימור יצירות קיימות שברשותם וגם לקראת בנייה עתידית ויצירות־קיר שנעשות בתקופה הנוכחית.
- תקנות גם לגבי זכויות להריסת יצירה - כמו למשל מחיקת גרפיטי או הורדת יצירות־קיר מכל אינטרס אחר.
- חיוב תיעוד אמנות הקיר במבנים לשינוי או הריסה.
- הכנת מאגר פתרונות כמו העתקת־יצירות, למשל כמו יצירתה של לואיז שץ שהועתקה מטירת כרמל לעין־הוד או יצירתו של מרדכי גומפל שהועברה ממלון שולמית בחיפה למשכן לאמנות בעין חרוד.

חור סמאל - בית יובל בסתירה
באירובת מזכירות המושב

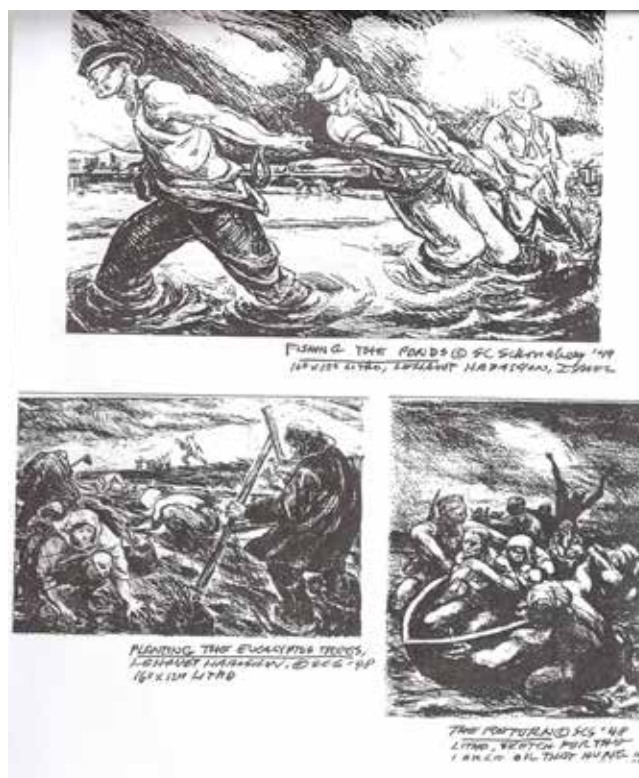
נספח לקט מקורות אודות אמני קיר נבחרים

"פגוש האבות", בצלאל שץ
צילום: עופר קוטלר

ציורי הקיר במעלה החמישה, אפיקים ובחיפה - שלדון (שה) שונברג¹ S.C.Schoneberg

מבין אמני ציורי הקיר שנחשפו במהלך הסקר, בולט שלדון (שה) שונברג, בעיקר משום שעבודתו הנוגעת לימי ראשית המדינה (שהה בארץ לסירוגין בשנים 1950-1955) לא הייתה מוכרת. שונברג יליד אילינוי היה בוגר בתי ספר לאמנות בארה"ב, ברומא והשתלם בציורי קיר במקסיקו בשנת 1952, ערב הגיעו למעלה החמישה כמתנדב. הוא עסק בהוראת אמנות ופעל בשדות יצירה ובטכניקות מגוונות. שלדון נפטר בשנת 2012. עבודת ציורי הקיר שלו בבית צילה במעלה החמישה ובאפיקים, בבית איתמר - חשופות ומיועדות לשימור. עבודה נוספת נחבאת במעון עולים בבית ארדשטיין בחיפה. יש סקיצות מסדרה על חלוצים שצייר כנראה בשהותו בלהבות הבשן והוצגו בתערוכות בירושלים ובתל אביב (דבר, 3 במרץ 1950) וכן אייר בכתבי עת שונים.

סדרת החלוצים, סקיצות שנמסרו על ידי שונברג, באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה

1. מאמר זה הינו תקציר של עבודת תחקיר נרחבת שנעשתה במסגרת סקר ציורי הקיר בהנחיית ד"ר נירית שלו כליפא. בהכנת המאמר השתתפו: חן ברנט, רכזת סקר ציורי הקיר ביד בן צבי, מוטי שורץ, במסגרת התמחות במוזיאולוגיה (2013); מידע וקשר עם האמן ומשפחתו נעשו על ידי נורית גנני, חברת מעלה החמישה שחקרה ופועלת שנים רבות לשיקום הציור ולחשיפתו וחבר הקיבוץ ארנסטו פרום ז"ל. מאמר מאת נורית גנני פורסם בכתב העת "הקיבוץ" וב-Ynet בספטמבר 2008. אני מבקשת להודות לנורית גנני, לתמר לוי ולחברי מעלה החמישה, אפיקים ולהבות הבשן ולאלי אשכנזי, כתב 'הארץ' בצפון שסייע רבות לחשיפת פועלו של שונברג.

החמישה - מעלה החמישה

בשנת 1952 הגיע שונברג לקיבוץ מעלה החמישה. חברי הקיבוץ זכרו כי התגלה כעובד לא מיומן ברפת ובעבודות השדה ולכן הציע שיתרום את חלקו בציור קיר בבית התרבות של הקיבוץ. בית צילה. המבנה נבנה בשנת 1947 לזכר חברת הקיבוץ צילה כהן-רוטבליט שנרצחה בעת שלוותה טיול למצדה במרץ 1945. הבניין תוכנן על ידי האדריכל אוריאל שילר והבנייה נעשתה על ידי חברי הקיבוץ. בשולי הבימה הוטמן 'סליק'. בהנחת אבן הפינה נאמר: **כדברי המייסדים: "ישמש כזכר לחברתנו, אשר במשך כל ימי היותה בארץ מסרה כל כוחותיה ומרצה לשיפור התרבות והחיים, הוא גם ישמש מקור השראה לכל אלה שיבואו לשכון בצילו."**²

בית התרבות, שהיו בו חדר העיון והקולנוע, עומד היום כמעט ללא שימוש, למעט ארכיון הקיבוץ ששוכן בו. הבניין שופץ בשנת 2008 בעיקר חוזקו יסודות וטופלו בו מספר חלקים, אבל עדיין המקום מוזנח, ויש סכנה שפתחים אינם אטומים דיים. בימים אלה (נובמבר 2014) בעקבות המלצותיו של דוד ביגלאיזן החלו עבודות איטום נוספות. חברי קיבוץ אחדים פועלים ללא לאות להחייאת המקום והפיכתו מחדש למרכז תיירות ותרבות. בקיבוץ אתרים נוספים היוצרים מסלול המספר על תולדות הקיבוץ מאז הקמתו בשנת 1938, בימי מלחמת העצמאות כמעוז בדרך לירושלים וכיישוב ספר.

הציור משתרע על פני חלקם העליון של שלושה קירות במבואה. חברי הקיבוץ התייחסו בחשדנות להצעתו של המתנדב האמריקני הצעיר וחששו להפקיד בידיו את קירות האולם. גובה כ־2.5 מ' (באזור המדרגות הגובה משתנה) וצלעות היח הינם (משמאל): 6 מ', 3.5 מ', 8 מ'. הציור טופל לאחרונה ב־2008 על ידי עדי לוי ופיטר מלץ ובשנות ה־80 על ידי אברהם אופק.

הציור מוקדש לסיפור נפילתם של חמשת חברי ההכשרה שנרצחו בעת שעבדו בסלילת הכביש בהר הרוח הסמוך בשנת 1937. קיבוץ מעלה החמישה נקרא על שמם. הציור מורכב משלושה חלקים: בקיר הצפוני: הוא מגיע עד לקו המדרגות העולות לגלריה. במפלס התחתון הציור על גבי טיח במרקם גס שרועות גופות חמשת הנופלים במפלס המרכזי, מפלס הגלריה מתוארים החמישה קמים ונושאים כלי עבודה ואחד מהם מגיש מקוש לצילה וקבוצה של ארבעה ילדים. הילדים עומדים כשאחד מהם האוחז בידו האחת את דגם הבניין פונה אל הנופלים וידו השנייה מושטת אל החלוץ לקבל ממנו את "נס" כלי העבודה. שני ילדים מישירים מבטם קדימה אל הצופים, אחד מהם אוחז ספר בידו וילדה נוספת פונה אל הקיר המערבי המרכזי המתאר את עבודת השדה והנוי בקיבוץ. על כתפה היא נושאת רובה המבצבץ ברמיזה מאחורי גבה. במרכז שני חברי הקיבוץ אחד חורש, והשנייה עוודת. דמות זו מזוהה על ידי חברי המשק כחנה, אלמנת אחד מהחמישה ורכזת הנוי של הקיבוץ. בקיר הדרומי מתוארים החמישה, המזוהים ככל שלושת הסצינות (המוות, הקימה והעבודה) על ידי לבושם הקבוע, כשהם עוסקים בעבודת סלילת הכביש במהלכה נרצחו. הציור העובר בין ממדי זמן מבטא מסר ברור שבו הנופלים מעבירות את לפיד העבודה וההגנה לחיים, לילדים שהם דור העתיד. ידיעותיו של שונברג את הציור הנוצרי באים לידי ביטוי בתכנית היצירה. הגשת הדגם נעשית כאן במהופך, שלא כמו בציור הנוצרי שבו התורם מגיש את מבנה הכנסייה לפטרוני, לקדושים המתים, הרי שכאן הנופלים הם שמגישים בקורבנם את האפשרות ליצירת חיי תרבות, חקלאות ויצירה לדור העתיד. הקריאה של הציור צריכה להיעשות מהמרכז לצדדים. במרכז הקיבוץ הנבנה ומשמאלו תיאור האירוע המכונן של נפילתם של החמישה בעת עבודתם. מימין החזון והמסר של ההנצחה.

2. נורית גנני, ארכיון מעלה החמישה.

בית איתמר - אפיקים

בעקבות עבודתו המוצלחת של שונברג במעלה החמישה הוא נקרא לקיבוצים נוספים. ציורו הבולט האחר באפיקים בבית איתמר, הנקרא ע"ש איתמר גולני. לפי עדותה של עתליה הלמן חברת הקיבו, הציור בוצע על ידו לזכרו של מי שנחשב לראשון הבנים של אפיקים שנהרג שעת שירותו הצבאי. איתמר אמנם נולד ברוסיה אך הגיע לקיבוץ עם הוריו בגיל שנתיים, והיה לילד הראשון של אפיקים. בעת שירותו השתתף באימון צניחה, ובתאונת צניחה נתפס מיתר המצנח בכנף המטוס, ואיתמר הצליח לתפוס ולהיצמד לכנף. כנראה שלא ידעו איך לחלצו ואז פנו לטוס מעל הים והורו לו לקפוץ מתוך מחשבה שכך יינצל. איתמר קפץ ומעולם לא נמצא.

הבית הוקם לזכרו, ושימש מראשיתו כאולם ספורט ולאחרונה שופץ שוב ליעודו זה. הסכנה לציור היא מפגיעות הכדורים וחיכוך של המשחקים בקיר.

הציורים שלא טופלו מעולם נשמרו בצורה טובה. משמאל לבמה דמותו המונומנטלית של איתמר האוחז בקלשון, ומימין דמות כנעני קדום, שניהם עובדים בשדה החטים. עבודתיו של שונברג להנצחת הנופלים היא עדות לתפיסה של הערצת הנעורים והדור שנלחם להגן על המדינה הקמה. החיבור לעבר הקדמוני - הכנעני בולט בעבודה זו. דמותו של איתמר צוירה על ידי שונברג על פי תצלום דיוקן של איתמר, ומכיון שלא היתה למשפחה תמונת גוף מלאה הוא עשה שימוש בדוגמן, חבר אפיקים, שאול לייזרוביץ.

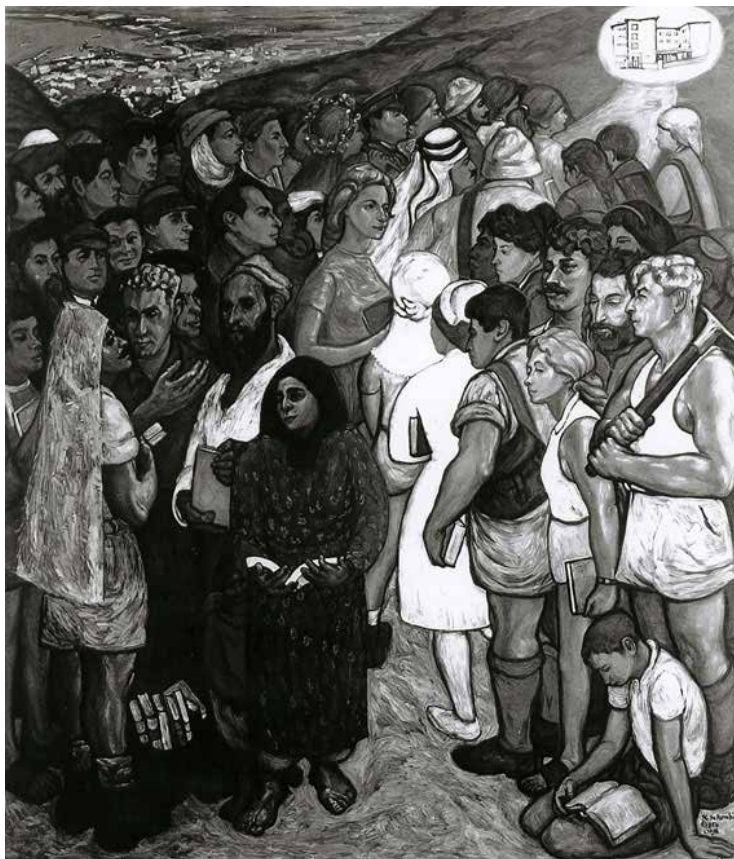

סקיצות שנמסרו על ידי שונברג (הכיתוב על ידו), באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה, ארכיון אפיקים.

לציודו של שונברג עסקו במלאכה, על פי תצלום ארכיון, ארבעה: מימינו של שונברג הנמצא במרכז החמישיה זהו ליאו רוט, הצייר של הקיבוץ, שאף נעלב עמוקות בזמנו מכך ששונברג הוזמן לבצע את הציור ולא הוא, וזהו גם פריט המידע היחיד בארכיון הקיבוץ הקשור לציור. משמאל לשונברג - שמעון דגן (פיינברג), שמצולם גם בתמונה אחרת מודרך ע"י שונברג בציור של מיכלאנג'לו על קיר לבנים, לא יודע היכן. שמעון חי באפיקים. עוד בתמונה, יורי (או יוסי), ובורלא (?).

עליה - בית ארדשטיין בחיפה

לפי עדותו של שונברג הוא צייר בבית ארדשטיין, רח' י.ל.פרץ פינת רח' אשקלון בהדר שבחיפה בהזמנת הזמנתו של ראש העיר, אבא חושי, בעת שהבית שימש כספריה הראשונה של אוניברסיטת חיפה. מאז עבר הבית מספר גלגולים, היה כנראה ב"ס לחינוך מיוחד וכעת כינו אולפן ובי"ס למבוגרים ולוגי אמנות, ומשכנה של הרשות לקליטת עליה של עיריית חיפה. בציור שאינו חשוף היום ואין יודעים את מיקומו בבניין, נראה המבנה החדש של הספרייה וקהל רב מבני כל העדות, הדתות והזרמים נוהר אליו ונושא אליו מבט. הדמויות פונות קדימה אל הבית הנבנה ואחורה אל הצופים ומקורות העבר, והן אוחזות ספרים פתוחים וסגורים בידיהן.

סקיצות שנמסרו על ידי שונברג, באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה, אתר האינטרנט של שונברג

"שמחו את ירושלים", בית פרומין, ירושלים, צילום: נירית שלו כליפא

מרדכי גומפל אחד מאמני המוזאיקה החשובים בישראל. הוא פיתח שיטת עבודה משלו, כולה ידנית, התמקד בגווי האבן המקומית, הטמיע תנועה וביטוי באמצעות חיתוך משתנה של האבן, העמיק במבנה הקומפוזיציה המונומנטלית, בתפיסה הדו-ממדית של הקיר וביסודות הצורה. כמו ידיו, שלום סבא ורודי להמן, התרחק גומפל מהדימוי הרומנטי של האמן והטמיע בעבודתו את האומנות, המלאכה, כיסוד אתי שיש לו משמעות חברתית. הבנה עמוקה של שפת האמנות, על רבדיה ההיסטוריים, נתפסה כמהותית לאמן היוצר בעבודתו גשר של תקשורת (שפה משותפת) בין פרטים בחברה. גומפל לא ביקש מעולם תהילה לעצמו ולא ייצר אובייקטים אמנותיים עבור תצוגה מוזיאלית. הוא האמין באמנות המשולבת בחיים, בחברה, אמנות המשפיעה בדרכה הסמויה על סביבתה. מבחינה זו מימש בדרכו, בסופו של דבר את המסר שנשא חיים אתר, שהעלה על נס את אמנות בית הכנסת כמודל ליצירה קולקטיבית.

אלה דבריו של מרדכי גומפל (בראיון עם עמירה פרדן 1979, בתוך: "מרדכי גומפל אמן ישראלי", שם, עמ' 41-42)

"אחד הדברים שהייתי משוכנע בהם, שצריך להעלות רוח כוללת שאנו שואפים אליה בארץ, בכל מקום [...]. אחת ממטרותיי - קישוט חדרי אוכל (ב"סולתם", בחברת החשמל בחיפה), להעלות את האכילה למשהו, ליצור אוירה של ברכת מזון. [...] להעלותו למדיום אמנותי עם פרספקטיבה נוספת.

מתוך מאמר אודותיו מאת גליה בראור באתר המשכן לאמנויות בעין-חרוד

אברהם אופק - מקיר לקיר / רותי אופק

שסצנות שלמות משתנות בין התכנון לביצוע על הקיר ומשקפות התלבטויות אמנותיות של צבע וצורה ויחסי גודל באלמנטים המצוירים. אופק אמר "דרך התלאות של עיצוב הקיר עוברת דרך מטחנה שבה לא ייתכן שום דבר שאין לו נימוק... עובדים על המכלול וגם על הפרט, וכל הזמן יש בקרה של שכל והבנה... איך להוביל תוכן לתוך צורה בעלת משמעות אדירה בצורה כזאת שאדם ירצה זאת. עלינו להביא את האדם למצב שיראה, שיעצר וישים לב".

שאלת השימור אינה השאלה היחידה המתעוררת כאשר אנו דנים בציורי קיר. התערוכה מעלה גם שאלות ביחס למסרים שאליהם התכוונו אמנים לפני עשרים שנה ויותר. למשל, האם ציורים אלה עדיין מדברים אל הקהל של המאה ה-21, המורגל למידע מהיר, לדימויי ענק בשלטי רחוב גדולים המתחלפים חדשים לבקרים? וכן, בתקופה שבה הדינמיקה של החיים שגנה כל-כך, ובהתאם גם היחס בין זמן לכסף, כיצד ניתן להעריך יצירה מסוג זה? והאם ציור קיר כצורה של תקשורת עדיין רלוונטי בעידן האינטרנט? מתוך התבוננות בקהל העומד בתור בבית הדואר בירושלים, בסטודנטים החולפים במהירות לאורך הקירות באוניברסיטאות חיפה ותל אביב, שאלות אלה הן בלתי-נמנעות. ובנוסף, מה יחסנו אל האמנות שלנו, האמנות הישראלית, האם היא נועדה ללוות אותנו לאורך שנים? מה גורם לחלק מאתנו להתייחס לציירות שנעשו בעבר הלא רחוק כאל "לא מעניינות" או "לא רלוונטיות", שאינן מצדיקות את ההשקעה בכישורן, בעבודה ובממון? האם החברה הצרכנית לא זקוקה לתרבות בעלת שורשים? לכל אחת מהשאלות הללו יש בוודאי מספר תשובות. התערוכה והקטלוג הם אחת הדרכים להעלות נושאים חשובים אלו על הפרק, לדון בסוגיות ולהביאן לתודעה הציבורית.

בקטלוג התערוכה מתפרסמים מאמרים שלכותביהם היה קשר ישיר אל יצירתו של אברהם אופק. פרופ' אברהם רונן הכיר היטב את האמן ויום את ציור הקיר שבספריית אוניברסיטת תל אביב. פרופ' רונן פרסם את הספר *אברהם אופק*, בהוצאת "המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות" והקיבוץ המאוחד, 1989, ובו תופסים ציורי הקיר פרק נכבד מאוד. במאמרו שבקטלוג זה נותן פרופ' רונן סקירה רחבה על כל ששת ציורי הקיר. פרופ' אברם קמפף, שהיה ידיד אישי של אברהם אופק, הכיר את יצירתו מקרוב, ליווה אותה לאורך שנים והוא זה שהזמין את אברהם אופק לצייר את ציור הקיר האחרון שלו באוניברסיטת חיפה. במאמרו מתייחס פרופ' קמפף למקורות ההשפעה של אופק ולמיקומו באמנות הישראלית. המשורר ישראל פנקס, ידידו הקרוב של אברהם אופק,

אברהם אופק צייר שישה ציורי קיר. שלושה מהם נמצאים במקומות ציבוריים ועל פניהם חולפים מדי יום מאות אנשים: בבניין הדואר המרכזי בירושלים ברח' יפו, בבניין הספרייה באוניברסיטת תל אביב, ובכניסה לבניין הראשי באוניברסיטת חיפה. השלושה האחרים זוכים למספר מבקרים מועט. הגדול מביניהם נמצא בכפר אוריה שבמבואות ירושלים, בבית התרבות, שהוא כיום שומם וריק מאדם. שני ציורים נוספים נמצאים בבתי הספר "סטון" ו"אגרון" בירושלים, מכוסים בוילונות כך שלא ניתן לראותם אלא-אם-כן מבקשים זאת. הסטת הוילונות חושפת ציורים זנוחים ומתקלפים ששום גורם אינו דואג לשמרם ולחדשם. הנזק שנגרם להם עד כה הוא בלתי-הפיך.

מכאן חשיבותה הגדולה של תערוכה זו והקטלוג הנלווה אליה; היא מקבצת במקום אחד את מכלול היצירה של אברהם אופק במדיום של ציורי קיר, וזאת מתוך הנחה כואבת שחלק מהעבודות לא ישרדו.

ציורי הקיר במערות הם הביטוי החזותי הראשון המוכר לאנושות. מאז מהווים ציורי הקיר מסכת חשובה בסיפור ההתפתחות האנושית על-פני כדור הארץ, וניתן ללמוד באמצעותם פרקים חשובים בתולדות העולם העתיק. רק לפני כ-500 שנה "ירד" הציור מהקיר אל הקנבס. במשך תקופות ארוכות היה זה האמן שתיעד וצייר את ההיסטוריה, לעתים מנקודת המבט שלו ולעתים מנקודת המבט של מזמין היצירה. אברהם אופק, בציורי הקיר שלו, תיעד את התחדשות העם היהודי בארצו כשהיא מהולה בסיפור חייו ובנקודת המבט האישית שלו: העלייה לארץ, ההתיישבות בה והמסורת היהודית. בציור הקיר האחרון שבאוניברסיטת חיפה, שקיבל את השם "ישראל - חלום ושבר", נמצא גם ביקורת, אכזבה ותסכול.

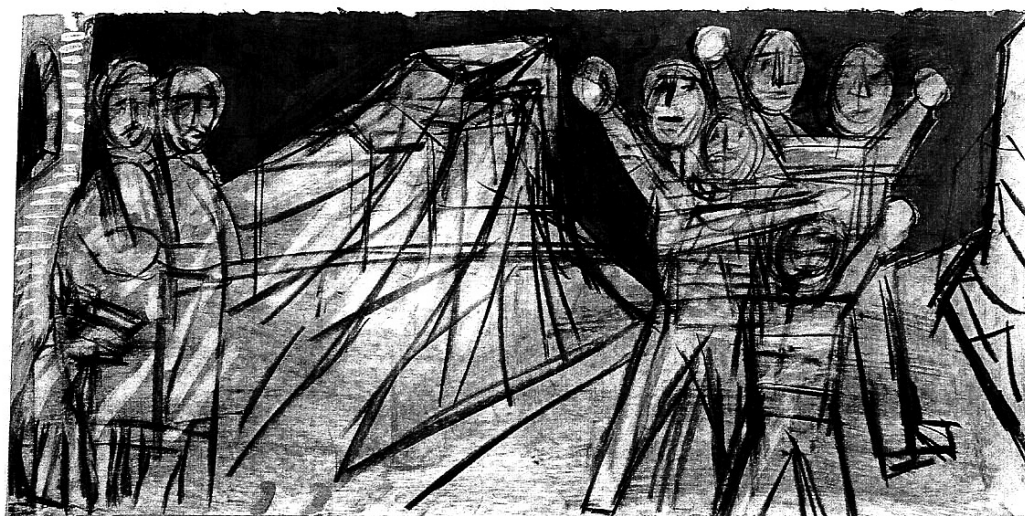
מתוך מכלול יצירתו הרחבה והמגוונת של אופק בחר המוזיאון הפתוח לעסוק בציורי הקיר, נדבך שהאמן עצמו ייחס לו חשיבות רבה. ציור קיר הוא מדיום בפני עצמו השונה מהותית מיצירה על בד או על נייר. הוא מחייב תכנון קפדני משום שהוא נועד לקהל הרחב ומלווה לאורך שנים אנשים שחיים במחיצתו, לעומת יצירות אחרות שמיועדות לקהל חובבי האמנות המבקרים במוזיאונים ובגלריות ולאספנים. ציור הקיר חובר אל סביבה קיימת, מבנה ציבורי קיים. התכנון מורכב מאוד וכולל התייחסות אל השטח הנתון, אל הגוף המזמין ואל הקהל שיבוא לצפות ביצירה. ציור קיר אינו דבר מתחלף, ובדרך כלל לא ניתן לניידו ממקום למקום. בהתבוננות קפדנית בסקיצות נוכל ללמוד על התלבטויותיו של האמן, לעמוד על המחשבה שהוקדשה לפרטים הקטנים, על דרך הצגתן של דמויות הפושטות ולובשות צורה. לא אחת קורה

ובדרך קבלת ההחלטות, ומושם בו דגש על הייחוד שבעבודה במקום ציבורי, בסביבה רוחשת שיש לה השפעה מכרעת על הציור עצמו.

מלבד צילומים של ציורי הקיר, סקיצות, ועבודות הכנה לקראת ביצוע הציורים, מוצגים בתערוכה ובקטלוג ציורי שמן וגואש ועבודות פיסול קטנות שברצו לפני, תוך כדי ובעקבות ציורי הקיר. באופן זה ניתן לראות כיצד הנושאים שבהם עסק אופק במכלול יצירתו טופלו באופן שונה מרגע שהפכו לציורי קיר.

מלווה במאמרו את יצירתו מזווית מאוד אישית. שירו "ואלו שמות" מופיע כחלק מציור הקיר באוניברסיטת חיפה ופותח את סיפור "ישראל – חלום ושבר". האמן דורון בר-אדון, קולגה וידידו האיש, במאמרו מאיר נקודות חשובות לגבי עצם תהליך העבודה על ציורי הקיר. התייחסותו של אברהם אופק אל "אמנות ברשות הרבים" כתפיסת עולם ודרך חיים באה לידי ביטוי במאמרו. מאמרי, "סיפורו של ציור", מתמקד בציור הקיר שבבניין הדואר המרכזי בירושלים ועוסק בתיעוד העשייה, בלימוד התהליך

מתווה לציור הקיר בבניין הדואר בירושלים, 1971, פחם וגואש, 29.5x61 ס"מ
Sketch for the mural at the Central Post Office in Jerusalem, 1971, charcoal and gouache, 29.5x61 cm.

על אמנות ציורי הקיר / אברהם אופק*

אמנות ציורי הקיר מכילה את מרב התכונות של האמנות. היא בשיא מטרתה, כמעט על גבול מה שהפסיכולוגיה מכירה, בעת העשייה עצמה. אלפיים שנה הייתה האמנות צמודה לקיר, ונפרדה ממנו רק לפני 500 שנה. אין בנמצא ציור קיר שבו הרקמה או החריטה לא מצאו את דרכם מתוך זרימה תרבותית, ומתוך כך מהווה ייצוג רשמי של האמנות ברשות הרבים.

כשעוסקים באמנות, מתעסקים ישר עם הנשמה; כשהאמן עושה משהו, הוא בדרך-כלל יודע מה הוא עשה. אחת הבעיות הקשות באמנות היא תכונתו של מעשה האמנות להחליף כוח בכוח. עמדתו הנאורה של האמן אינה באה לידי ביטוי בקומפוזיציה טובה או באופן שבו הוא משתמש בצבע. היא כן באה לידי ביטוי בעמדות שמראות לעולם דברים נסתרים שלא היו בתודעתו קודם לכן. בתחום האמנות עצמה ישנם מצבים שכוח מתחלף בכוח, או שערך מתחלף בערך מבלי שבכלל תדע שמתבצע חילוף.

בציורי קיר האורנמנט הוא הציר והשיא שמונה ביסוד הכל, וכמה שלא נתעסק בו לא נגיע לחקר הסוד. לאורנמנט שני מרכיבים המדגימים הלכה למעשה את חילופי הכוחות. הוא מכיל אלמנטים סטטיים, ועיקרי העיקרים שלו הם הדגם החוזר על עצמו והפרט. האורנמנט גם ממסד בחיים משהו הכרחי, וזהו התנועה. האדם מתנועע מיום היוולדו, צמוד לאדמה מיום היוולדו, ושואף להתרומם מיום היוולדו. לאמנות שאורנמנט השתחל לתוכה יש ערך, כי האורנמנט מכיל בתוכו את המעט ואת המרובה, כלומר, את הפרט שנושא בתוכו את כל הקומפוזיציה.

כלומדים, ומתוך ניסיון האיש, תפקידנו ליצור הבנה המביאה עמה אחריות למשמעות ולכוח של הדברים. מתוך כך עלינו לבדוק איפה האורנמנט משיק למושג אמנות, מה מקומו של האורנמנט במושגים של האמנות פרופר, והיכן הוא מהווה שילוב של אמנות ומלאכה. נבדוק לאן התפזרו ערכים אפשריים של האורנמנט, כי הם לא נעלמו. גם באמנות המודרנית וב"ציור פעולה" קיימים ערכים של אורנמנטיקה, אבל הם החליפו צורה. החילוף הזה הוא אחת הבעיות הקשות באמנות. חשוב להבין שברפונטציה ויזואלית זו מתקיימים שני מושגים אדירים, הרמוניה וסימטריה, שהם שני מוליכים שבאמצעותם האורנמנט פיזר את עצמו באמנות המודרנית.

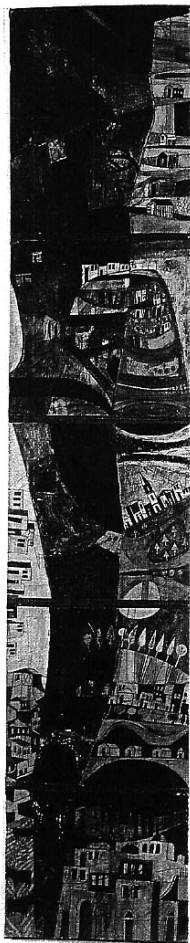
אחד הדברים שהפנטו את האמנים מימי קדם ועד היום, כולל האמנים המודרניים, נובע מהמצב שבו האמן, בעומק נשמתו, מתכוון לחצוב "הלומים"

מהמתימטיקה, כי היא זו שתאפשר להגיע לסימטריה ולארגון הצורות, והיא זו שתשלוט במידת הקסם שנכנסת לתוך הצורה. ולא רק להשתלט על הצורה ועל מה שמרכיב אותה רוצה הוא, אלא גם להבין איך היא מורכבת. המתח שמחזיק באופן קבוע את עבודותיהם של בראק, מאגריט, דה קיריקו, מורנדי ואחרים הוא הצורך המתמיד להתעסק בצורות הגיאומטריות, לחשוף את הקסם והסוד שמונח במושג המידה, שהוא תמצית הכוח

הטמון בצורה ליד רעותה, או במרחק מרעותה, ומעניק להם עניין. לכוח המידה אין גבול.

אמנות ברשות הרבים היא מושג היונק באופן גרפי, יסודי, ויזואלי מהמעיינות האלה, והדרך להוכיח זאת ארוכה. אבל התוצאה המתקבלת היא ציור שבו לא ייתכן ולו אלמנט אחד שאין לו סיבה או משמעות. דרך התלאות של עיצוב הקיר עוברת דרך מטחנה שבה לא ייתכן שום דבר שאין לו נימוק או שאינו נגזר מאיזו סיבה. גם לספונטניות יש ביסוס והנמקה. האורנמנט מכיל גם סמליות. עד עתה דיברנו על צורה; לכך יש להוסיף את הצבע, שבו הווריאציות הן בלתי מוגבלות באשר לאפשרויותיו של הצבע להיות מסמל. אין דרך לגשת להבנה ריתמית אלא לתפוש איך הריתמוס עובד. בויטואויות לשמה היד דוחפת את הראש. האמן צריך לרדות ביד בנחישות רבה ולהכתיב לה את רצונו – ואז מתחיל לגלגל התנופה של העבודה.

יש הבדל בין תנועה פרוזאית לבין תנועה אפית. על מנת שדמות תתחיל להיות סמלית, על מנת שתזוהה בתור סמל, צריכים להתקיים בה כמה וכמה דברים (למשל, שאדם מחזיק קלשון יהפוך לנפטון). צריך להכניס תכונות ויזואליות כך שחלקים לא רלוונטיים לנושא יתנוונו והחשובים יודגשו. הדגש המתפתח מכתוב לנו עיקרון שאנו משחקים אתו. כל קטע בציור אינו יכול שלא להיות כפוף לעיקרון. מתי יש תחושה של הישג? כשמצליחים לכפות משהו מהעיקרון על כל חלק וחלק בנפרד.

* מתוך שיעוריו של אברהם אופק בסדנה "אמנות ברשות רבים", אוניברסיטת חיפה, 1986/7 ורשמה: עדה פריש. ערכה: דליה מנור, פורסם לראשונה ב"סטודיו", גיליון מס' 7, ינואר 1990

משרתי ציבור, שידעו סודות. היו להם הכשרה אישית וידע אישי לשרת את הציבור במגע עם אלוהים. בכנסייה, במערה, בקבר, במקום מפגש עם האל. לא יעלה על הדעת שאדם צייר ציור בלי שתהיה כוונה מלאה מאחורי הרישום, העיוות, הגוון, עיבוד הנושא, מי עומד ליד מי וכו'. באמצעות הצבע נתן הצייר פירוש טוטאלי לאמונה. צבע הוא שאלה מסתורית, כמו למשל איך הגוונים של האלים שלמעה נגזרים מלבן בעוד אלי השאול נגזרים משחור. מדוע נכון לעשות מלך, קיסר ומלכה בדמות קדושים, זהב וסגול כסימן מלוכה ודם, ויצורים שמימיים בצבע תכלת?

הצבע הוא לעולם ביטוי מדויק מאוד לממברנה שאסור לגעת בה. הצבע הוא משאת נפש ובכוחו להראות שבעולם הזה טוב ושאינן שטן, אלא מצב שהאדם הפך לכוהן. צבע הוא שאלה של מיקום רוחני ונפשי. ככל שאני מגיע ליותר ריכוז וניקיון אני מרבה להתבטא בצבע ופחות בצורה. הרגישות שלנו לצבע רדומה. בצורה איננו מוכנים להשלים עם חולשה, ובצבע כן. שכלול הכושר לצייר הוא חלק משכלול האישיות. המושג "לעשות תמונה" הוא מצב חשיבתי שיש לו משמעת פנימית. כל מה שנעלם בעולם מחליף צורה. ציור הוא סגירת קודים ויוזאליים, שעל פיהם המבין יבין. צבע מדבר במושגים קדמוניים יותר מהצורה.

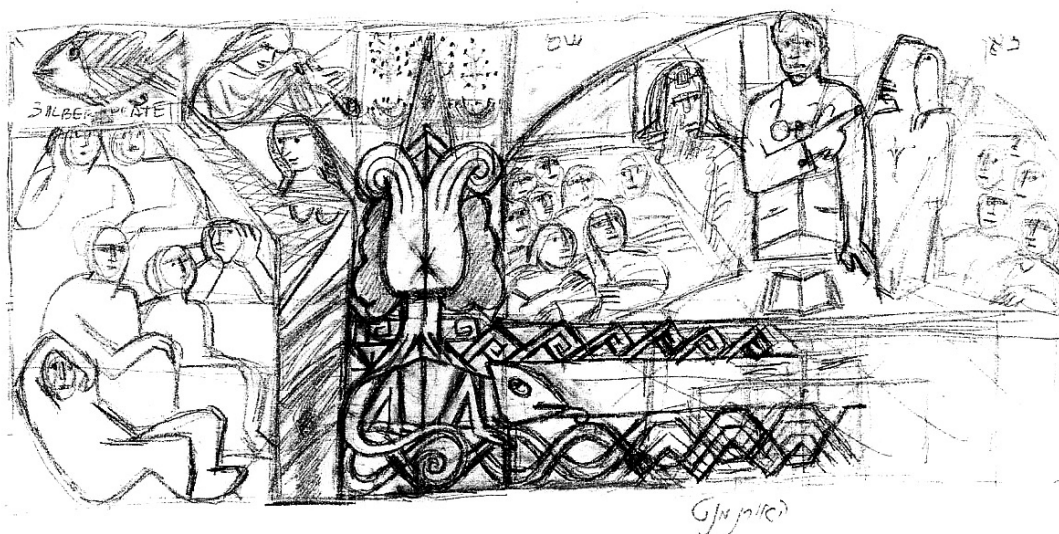
מבחינה רוחנית, אסור לעין האישית לנמנם, כי מעליה קיימת העין האלוהית. הציור שומר לכם על עין פקוחה. העין שלך, העירנות שלך, של כל אחד, מפתחת רוחניות

ליצירות יש ארגון פנימי משלהן. המורפולוגיה של הצורות מובילה לדרכה, ולכל פעולה ופעולה הגיון משלה. פעולתה של הדמות מתפתחת לתוך העלילה. מסגננים את הסביבה בהתאם לאותם מוטיבים של הנושא והפירוט. ברגע שקבע האמן את מושא געגועיו, הוא מתחיל לחפש זאת בכל דבר בתמונה, גלוי או מוסווה.

הבחירה בעיוות מסוים היא בסיס להמשך העשייה. זוהי הכניסה למסתורין של סמליות הצורה שהיא ציפור הנפש של הנושא ושאליה אנו חותרים. גם הביטוי לכוד בתוך מערכת ההדגשים (עיוותים). לכן ראוי להגביר את ההתעסקות בזה. ההדגשים צומחים מתוך הרגשה פנימית, כך שכשמועזותים ומסגננים יש להם היגיון פנימי. ישנם שני דברים חשובים שעליהם אתם צריכים לעבוד: המכלול והפרט, וכל הזמן עם בקרה של שכל והבנה.

הרישום מכיל את כל התכונות האפשריות של הייצוג הגרפי ושל בעיות רוחניות ונפשיות באותו כוח ועוצמה כמו האות, חזרות בכוח ועל גבול המסתורי שבמידה, באורנמנט ובמתימטיקה.

בצבע מתבטאת עמדה כלפי עולם ומלואו, עמדה קוסמית של כל אדם ואדם. לעמדה זו שני היבטים: (1) ההגוונה (בחירת הגוונים). בעניין זה הגדילו מכולם לעשות האימפרסיוניסטים שהתייחסו לגוון עצמו. (2) היבט שאין לו קשר לגוון אלא לעוצמתו האופטית של הצבע הממולא לתוך רישום ופועל מתוך עוצמתו. ציירי הקיר היו כוהנים,

מתווה לציור הקיר באוניברסיטת חיפה - שיעור באמנות, 1984, עיפרון, 25.5x40.5 ס"מ
Sketch for the mural at Haifa University - An Art Lesson, 1984, pencil, 25.5x40.5 cm.

או אישיות רוחנית, בתנאי שאתה יודע שהיא גם ברשות הרבים. זוהי העין הפקוחה השנייה של המורפולוגיה של מעשה היחיד.

סוד החן של העיוות טמון בשאיפה שדבר ספונטני יימצא מדור. כשעומדים מול יצירה שמוצאת-חן מבחינת צבע וצורה, הכוח שקורן ממנה מבוסס על שני מרכיבים: צורתה - זוהי הצלחה בסוד המידות, וצבעיה - הצלחה בעולם הרגש. הדיוקים בעולם הרגש ברורים כמו בעולם הצורות, ששם המתימטיקה כאילו ניתנת להוכחה.

בימי הביניים ציירו גיהנום וגן-עדן על-פי מוסר ההשכל שמחייב הסיפור, תפישה צורנית מחייבת, ותיאולוגיה צבעונית מחייבת. החזק - גדול, החלש - קטן; אהבה, רוע, דם, תקווה - בגווניו הנגזרים מאדום; מידות החסד והרחמים - בצבעים קרים, ירוק; השמים - בכחול; ותכלת-טורקוז וכל מה שנגזר מהם הריהו על-טבעי, רוחני, טהור.

האמנות המודרנית שבויה בירי כוחות פלסטיים אדירים. הפיתוי והערך הם הצורה והתוכן. האדם המודרני נמצא בניכור, עטוף בקליפות פרנסה, בדידות וכו'. יש לדבר אליו כי הוא לא שומע. האמנות המודרנית מזמינה אותו על-ידי פיתוי. רק כך אפשר. האמן מבין שאחרי שהאדם יתפתה וייווצר פיצוץ בקליפתו אולי ניתן יהיה להורים לשם תוכן. אבל על-פי-רוב האמנות המודרנית לא מגיעה לכלל הזרמה של תוכן משום שהיא מכלה את כוחותיה במערכת הפיתויים, עד שהגיעו לכך שהצורה היא התוכן, הבעיה היא איך לקחת תוכן משוער ולהובילו כך שייגר. או מצד שני, איך להוביל תוכן לתוך צורה בעלת משמעות אדירה כך שאדם ירצה בו. עלינו להביא את האדם למצב שיראה, ייעצר וישים לב.

לכל נושא ונושא מערכת גלגולים הנובעת מהצורה (גלגול הנשמות של הצורה) ומהקסם. על האמן להכיר במדרגה שבה הוא נמצא, ולעבוד לפי כוחו; להוריד את

מתווה לציור הקיר באוניברסיטת חיפה - עגל הזהב ופרה אדומה, 1985, צבעי עיפרון, 37x55 ס"מ
Sketch for the mural at Haifa University - The Golden Calf and the Red Heifer, 1985, colored pencils, 37x55 cm.

מתווה לציור הקיר באוניברסיטת חיפה - חדר ניתוח, 1985, עיפרון וצבעי מים, 35.5x42 ס"מ
Sketch for the mural at Haifa University - The Operating Theater, 1985, pencil and watercolors, 35.5x42 cm.

מתווה לציור הקיר באוניברסיטת חיפה, 1984, גואש, עיפרון וטוש, 32x24 ס"מ
Sketch for the mural at Haifa University, 1984, gouache, pencil and felt pen, 32x24 cm.

בצלאל שץ, מפגש האבות, ירוחם

האומנות הייתה בת־לווייתו של בצלאל שץ לכל אורך דרכו האמנותית גורלו האמנותי המשותף עם בת־זוגו, לואיז (אשר), לצד ציוריה בצבעי מים, התמחתה בעיצוב אריגים, תכשיטים ורהיטים מחבלים וממוטות ברזל, ועם אחותו, זהרה, אשר יחד עמן ייסד את קבוצת "יעד" לאמנות דקורטיבית. בתחומים אלה, יש להודות, זכה בצלאל שץ להכרה ממסדית נרחבת כאשר הוזמן לעצב עבודות לאניות צי"ם, למוסדות השלטון, לבתי כנסת, למשרדי תיירות לבתי מלון, לבנקים ועוד..

ביטול כל מחיצה בין אמנות חופשית לאמנות שימושית מצא ביטוי בולט בעבודות דקורטיביות שעיצב בצלאל שץ. ב־1955 עיצב קירות דקורטיביים (מפליז, פלסטיק ועוד) לאניות צים, כמו כן עיצב ב־1958 שנה קירות קרמיקה למסעדה, "מפגש קרוון" באבוגוש ול"פונדק הנבטים" במצפה רמון. ב־1960 יצר תבליטי ברזל מונמנטליים לשער המערבי של אולם "יזכור" ביד ושם, ירושלים.

ביצירות האומנות שלו, במסגרת "יעד" ומחוצה לה, נרתם בצלאל שץ למגמת האידיליה של שנות החמישים בישראל, ובעיקר לשאיפה לפתח תרבות

ישראלית עממית, המגשרת בין חיי הכפר לבין העבר התנ"כי. האמנות והאומנות המקומית התגייסו התגייסות ציונית במטרה לחבר את הממלכתיות הטרייה של ישראל עם הממלכתיות העתיקה וההרואית מימי דוד ושלמה. על פי רוב, הייתה זו הפסטורלה של חיי רועים שכבשה את דמיונו של היוצר הישראלי דאז. ציוריו המיתולוגיים־אידיליים של פיקאסו על גבי קנקנים וקערות קרמיקה, שנוצרו בוואלורי בשנות החמישים, היו עתה למודל, עם ראשי התיש, מנגני החליל, הפאון, המחוללות הערומות וההדוניזם הים־תיכוני. יס־תיכוניות ארקדית אומצה לתרבות הישראלית המתהווה שניסחה לעצמה באותה עת גם חגים פסודו־תנ"כיים וחקלאיים, כגון חג המים, חג הגז, חג העומר ועוד, בעוד מפרסמי מפעלות התעשייה שבו ונקטו ביטויים ודימויים תנ"כיים. מחזות תנ"כיים, ציורים תנ"כיים, פסיפסים נאו־ביזנטיים, פזמונים ומחולות על הווי רועים ורועות־כל אלה ביטאו מאמץ לאומי כולל שאמני ישראל היו שותפים לו תחת הנהגתו של דוד בן־גוריון, המנהיג ה"רועה".

בצלאל שץ, מפגש האבות, צילום: עופר קוטלר

מתוך: בצלאל שץ - מונוגרפיה מאת גדעון עפרת

תחנת אגד "בת גלים", חיפה, צילום: נעה שק

ב־1964 הבנתי כמה האשורים והמצרים צדקו בכך שבחרו לעשות בעיקר תבליטים, כי עבודות שטוחות מאבדות 70% מהעצמה של הצבע בגלל סנור השמש. אז אמרתי שאני הולך להבליט את הדברים והתחלתי לעבוד בתבליטים. חלקן של העבודות נעשו באלומיניום על בסיס סקיצה מקלקר. קניספל ראה כמטרה לתקן את עוולות העולם כולו, והיה קרוב לאדריכל אוסקר נימאייר ולבסיס התפישה האדריכלית של שלו, שביקש להעניק למבנים שתיכנן פרשנות שנשענה על האסתטיקה המקומית והאישית. בניגוד לאבות המודרניזם כמו לה קורבוזייה ולאנשי הבאוהאוס – גרופיוס, ואן דר רוהה והאמן פיט מונדריאן – שהאמינו באדריכלות חפה מעיטורים, ביקש נימאייר להקנות להם זהות וסמליות. משנתו של נימאייר בנושא, כפי שמצטט אותו קניספל, היתה כי "יש להקדיש ליצירת אמנות שנועדה למרחב הציבורי תשומת לב אופטימלית שכן מיקומה יכול לדון אותה לכף זכות או לחובה".

מתוך: **"האמן גרשון קניספל חי בסאו פאולו וכועס על עיריית חיפה שפגעה בעבודותיו"**, קשת רוזנבלום, "הארץ" 5.3.14; **ראיון עם גרשון קניספל בבלוג "חלון אחורי"** של מיכאל יעקובסון, ברשומה "סיבוב בבאקה אל גרביה, בחדר אוכל של גודויץ ביד חנה ובגן פסלים של תומרקין בבורגתה"

חוה סמואל, בית יובל, מושב סתריה, באדיבות מזכירות המושב

ב־1934 ייסדה חווה סמואל ביחד עם פאולה אהרונסון את בית המלאכה, "כד וספל" בראשון-לציון. "כד וספל" פעל עד שנת 1979. התייחסותה של חווה סמואל לקדרות היא מנקודת המוצא של ציירת ופסלת, גם אם הציור תופס רק חלק קטן מהכלי. זהו ציור דקורטיבי, ספונטאני, אך מאופק, שנושאים נחלקים בעיקר לדימויי טבע (פרחים וחיות מהסביבה), דמויות מזרחיות ונושאים תנ"כיים. סגנונה הוגדר על ידי אורי בושביץ בקטלוג מוזיאון "הארץ" ב־1967 :

"סגולתה של חווה סמואל הקדרית בכך שאינה נרתעת מן הקישוט הצבעוני. לפי שהיא ציירת וקדרית כאחת, היא נמנית עם המועטים בארץ, במשך שנים הייתה היחידה, שלא הדירה מאמנותה את השימוש בעיטורים ובזיגוג. ולא מפני שיצירותיה היו לוקות בלי קסם הצבע ובלי חן העיטורים, אלא מפני שמעולם לא חסרה את כוח הדמיון ואת חדוות המשחק היוצרת."

מתוך: "הקרמיקה הישראלית 1932-1962" מאת גדעון עפרת